

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय का.मु. प्रधान न्यायाधीश श्री हरिकृष्ण कार्की
माननीय न्यायाधीश डा.श्री कुमार चुडाल
फैसला

०६९-सी-११७४

मुद्दा: अंश दर्ता चलन।

फेकू सिंह तथा श्रीमती सुरजदेवीको छोरा सर्लाही जिल्ला, अर्नाहा गा.वि.स.वडा

नं.६ बस्ने राजेश्वर सिंह -----१

राजेश्वर सिंहकी एकासँगोलकी पत्नी ऐ.ऐ.बस्ने सवितादेवी सिंह -----१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

सर्लाही जिल्ला, अर्नाहा गा.वि.स.वडा नं.६ बस्ने हरिशंकर सिंह -----१

प्रत्यर्थी
वादी

०६९-सी-१२०५

सर्लाही जिल्ला, अर्नाहा गा.वि.स.वडा नं.६ बस्ने फेकू सिंहको छोरा हरिशंकर सिंह

-----१

पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

सर्लाही जिल्ला, अर्नाहा गा.वि.स.वडा नं.६ बस्ने फेकू सिंहको श्रीमती सुरज देवी ----१

ऐ.ऐ.बस्ने रामचन्द्र सिंहको श्रीमती सावित्री देवी -----१

ऐ.ऐ.बस्ने ऐ.को छोरा धर्मेन्द्रप्रसाद सिंह -----१

ऐ.ऐ.बस्ने फेकू सिंहको छोरा रामबालक सिंह -----१

ऐ.ऐ.बस्ने रामबालक सिंहको श्रीमती सुधा सिन्हा -----१

ऐ.ऐ.बस्ने फेकू सिंहको छोरा रामबाबु सिंह -----१

ऐ.ऐ.बस्ने रामबाबु सिंहको श्रीमती सुशिला सिंह -----१

ऐ.ऐ.बस्ने फेकू सिंहको छोरा रामेश्वर सिंह -----१

ऐ.ऐ.बस्ने रामेश्वर सिंहको श्रीमती अनितादेवी सिंह -----१

प्रत्यर्थी
प्रतिवादी

ऐ.ऐ.बस्ने फेकु सिंहको छोरा राजेश्वर सिंह ----- १ **प्रत्यर्थी**
 ऐ.ऐ.बस्ने राजेश्वर सिंहको श्रीमती सवितादेवी सिंह ----- १ **प्रतिवादी**

०७०-८१-०४२८

सर्लाही जिल्ला, अर्नाहा गा.वि.स.वडा नं.६ घर भई हाल जिल्ला पर्सा, वीरगञ्ज
 उपमहानगरपालिका वडा नं.१४ बस्ने फेकु सिंहको बुहारी रामेश्वरप्रसाद सिंहको पुनरावेदक
 श्रीमती अनिता सिंहको वारेस भई आफ्नो हकमा समेत ऐ.ऐ.बस्ने स्व.गोपी सिंहको प्रतिवादी
 नाति स्व.फेकु सिंहको छोरा रामेश्वरप्रसाद सिंह ----- १

विरुद्ध

सर्लाही जिल्ला, अर्नाहा गा.वि.स.वडा नं.६ बस्ने फेकु सिंहको छोरा हरिशंकर सिंह --- १ **प्रत्यर्थी**
वादी

०७०-८१-०४२९

सर्लाही जिल्ला, अर्नाहा गा.वि.स.वडा नं.६ बस्ने रामबाबु सिंहको पत्नी सुशिलादेवी पुनरावेदक
 सिंह ----- १ **प्रतिवादी**

विरुद्ध

सर्लाही जिल्ला, अर्नाहा गा.वि.स.वडा नं.६ बस्ने फेकु सिंहको छोरा हरिशंकर सिंह --- १ **प्रत्यर्थी**
वादी

सुरू तहमा फैसला गर्ने: माननीय जिल्ला न्यायाधीश श्री विनोदप्रसाद शर्मा
 सर्लाही जिल्ला अदालत

फैसला मिति: २०६७।१।१९

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने: माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री अली अकबर मिकरानी
 माननीय न्यायाधीश श्री पोषनाथ शर्मा
 पुनरावेदन अदालत जनकपुर

फैसला मिति: २०६९।३।३१

साबिक न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम यस अदालतमा
 पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छः

तथ्य खण्ड

१. मुल पुरुष स्व.फेकु सिंहको श्रीमती विपक्षी सुरज देवीको गर्भबाट ६ छोराहरूको जायजन्म भएकोमा जेठो रामचन्द्र सिंह रहेकोमा निजको आफ्नो कालगतिबाट स्वर्गवास भइसकेको छ। निज स्व.रामचन्द्र सिंहको श्रीमती विपक्षी शावित्रीदेवी सिंह र निजको छोरा धर्मेन्द्रप्रसाद सिंह छन्। दोस्रो छोरा रामबालक सिंह र निजको श्रीमती सुधा सिन्हा, तेस्रो छोरा विपक्षी

रामबाबु सिंह र निजको श्रीमती सुशिलादेवी सिंह, चौथो छोरा विपक्षी रामेश्वर सिंह र निजको श्रीमती अनितादेवी सिंह, पाँचौं छोरा विपक्षी राजेश्वरप्रसाद सिंह र निजकी श्रीमती सवितादेवी सिंह र कान्छो छोरा म वादी हरिशंकरप्रसाद सिंह छु। हामी वादी प्रतिवादीहरू एकासंगोलमा रही बसी आएकोमा हाम्रो पारिवारिक वृद्धि भएको कारणबाट एकासंगोल साथमा रहन बस्न हित्त चित्त नमिली आमा दाजुहरूले मनपरी ढंगले खर्च गर्ने तथा जग्गा जमिनहरू हिनामिना गर्ने साथै घरमा दिनहुँ कलह झैझगडा हुन लागेको, उचित तवरले खान लाउन नदिएको र घरबाट निकाला समेत गरी दिएकाले बाध्य भै मेरो अंश भागको जग्गा छुट्याई अंशबण्डा गरी गराई दिनु भनी विपक्षीहरूलाई आग्रह गर्दा विपक्षीहरूले अंशबण्डा गर्न इन्कार गर्दै आआफ्नो नाउँको जग्गा जमिन बेचबिखन गर्दै आआफ्नो परिवारको भरण पोषण गरेको र मेरो अंशहक मेटाउन लागेकाले बाध्य भै विपक्षीहरू उपरमा अंश मुद्दाको फिरादपत्र दायर गर्न आएको छु। मेरो साक्षी सबूत प्रमाणहरू बुझी फिराद परेको अधिल्लो मितिलाई चुल्हो मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी विपक्षीहरूबाट चल अचल श्रीसम्पत्तिको अंशबण्डाको २०, २१, २२, २३ नं. को रीत पुन्याई तायदाती फाँटवारी माग गरी सम्पूर्ण सम्पत्तिलाई ७ भाग लगाई ७ भागको १ भाग मेरो हुने अंश छुट्याई चलनसमेत चलाई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको फिरादपत्र।

२. म प्रतिवादी रामबालक सिंहको विवाह २०३२ सालमा भए देखि नै विपक्षी र अन्य प्रतिवादीहरूसँग व्यवहारिक रुपमा अलग भई सोही बेला देखि चुल्हो मानोसमेत अलग गरी ऋणधन अलग व्यहोरी भिन्दै बसी आएको छु। विपक्षीलाई घरबाट निकालेको भन्ने दावी सर्वथा झुट्टा हो। सोही बेला देखि मैले आफ्नो व्यवहार अलग गरी आफ्नो जीवन निर्वाह गर्दै आएको छु। मैले कुनै सम्पत्ति कमाएको पनि छैन। पैतृक २-१०-० सम्पत्ति सोही बेला घरसारमै अंशबण्डा भएको भए पनि आमा सुरुज देवी र विपक्षी समेतको हकभोगमा छ। सो बाहेक विपक्षी वादी र सबै प्रतिवादीहरूको हाल नाममा रहेका जग्गा जमिन घर वा सबै चल अचल आआफ्नै निजी आर्जनका सम्पत्ति हुन्। यी सम्पत्तिमा विपक्षी वादी र म समेतका प्रतिवादीहरू कसैको कसैसँग हक नलाग्ने हो। विपक्षी फिरादी एका पेटको भाइ भए पनि अलग भइसकेको हुँदा विपक्षीको दावी अ.बं.८२ नं. को हकदैया नपुग्ने भएकाले अ.बं. १८० नं. बमोजिम खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी रामबालक सिंह समेतको प्रतिउत्तरपत्र।

३. फिरादमा उल्लेख भएको पुस्तावली ठीक हो। यसमा हाम्रो कुनै विवाद छैन। वादी हामी ६ भाइ मध्येका कान्छा हुन्। म प्रतिवादी राजेश्वरप्रसाद सिंह नेपाल बैंक लिमिटेडमा

२०४०।९।१७ गतेबाट नियुक्ति भई हाल सोही कार्यालयको जिल्ला रौतहटको चन्द्रनिगाहपुर शाखामा कार्यरत छु। जागिरबाट पाएको तलब भत्ताबाट बचाई २०४१ सालमा जिल्ला रौतहटको चन्द्रनिगाहपुर गा.वि.स. वडा नं. १ को कि.नं.१३३३ को ज.वि ०-२-० जग्गा खरिद गरी सोही जग्गामा मैले आफ्नो कमाईबाट बनाएको काठको घरमा म र मेरो परिवारहरू बसी आएका छौं। पिताजीको स्वर्गवास पछि पनि जग्गा जमिन वहाँकै नाममा छ। अरु भएका र सोबाट बढे बढाएका पैतृक सम्पत्तिहरू म बाहेक दाजुहरू र यी वादी समेतका नाममा छ। यस्तो अवस्थामा यी वादीलाई खान लाउन नदिई घरबाट निकाला गरेको भन्ने वादीको फिराद बेहोरा सरासर झुठा हो भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी राजेश्वरप्रसाद सिंह समेतको प्रतिउत्तरपत्र।

४. विपक्षी वादीको फिरादमा उल्लिखित पुस्तावली ठीक भए पनि दाबी बमोजिम विपक्षी वादीलाई हामीले अंश दिनु पर्ने होइन। हाम्रो परिवारमा पैतृक सम्पत्ति जग्गा जमिन अबण्डा भएकोले पैतृक सम्पत्तिबाट बढे बढाएको कुनै चल अचल श्रीसम्पत्ति हाम्रो जिम्मामा छैन। म रामेश्वरप्रसाद सिंह लोग्ने र मेरो श्रीमतीले विद्यालयमा शिक्षक पदमा नियुक्ति पाई अध्यापनको कार्य गर्दा र विद्यार्थीहरूलाई बिहान बेलुकी टयूशन पढाई आफ्नो ज्ञान सीप प्रयासले निजी आर्जन गरेको पारिश्रमिक रकमबाट केही जग्गा जमिन निजी तवरले दर्ता बकसपत्र पाएको घरजग्गा जमिन सम्पत्ति हाम्रो आफूखुशी गर्न पाउने निजी आर्जनको श्रीसम्पत्ति हुन्। सो हाम्रो नाउँको दर्ताको निजी आर्जनको निजी तवरले बकस पाएको हाम्रो आफूखुशी गर्न पाउने अचल सम्पत्तिमा विपक्षी वादीको अंशहक लाग्ने होइन। सो वास्तविक कुरा बेहोरालाई विपक्षी वादीले आफ्नो फिरादमा लोप गरी नदेखाई झुठा बेहोराबाट दायर गर्नु भएको प्रस्तुत फिराद दावी अंशबण्डाको १८ नं. समेत विपरीत भई खारेज योग्य छ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी रामेश्वरप्रसाद सिंह समेतको प्रतिउत्तरपत्र।
५. विपक्षीले उल्लेख गरेको हाम्रो वंशावलीसम्म सत्य भए पनि अरु दावी बेहोरा झुठा हो। प्रतिवादी म सुरुज देवीको श्रीमान स्वर्गीय भइसक्नु भएको छ। परिवार धेरै ठूलो हुन गई एकाघर सँगोलमा बस्दा हित्तिचित्त नमिली सधैं कलह गरेको र पैतृक सँगोलको २-१०-० जग्गाको आयस्ताबाट सबैलाई खान लाउन नपुग्ने स्थिती आई २०३२ सालमा सबै छोरा छोरीलाई भेला जम्मा गरी के गर्दा परिवारमा अमन चैन हुन्छ भनी सोधदा त्यसबेला भएको पैतृक जग्गा २-१०-० तथा त्यस बखत नाबालिग रहेको विपक्षी वादीलाई मेरो जिम्मा छाडी अन्य छोराहरू घरसारमा चुल्हो मानो छुट्याई पृथक पृथक बसी आआफ्नो श्रम सीपको आयस्ताबाट आर्जन उपार्जन, ऋण धन गरी आफ्नो स्वास्नी सन्तानको भरण पोषण

तथा छोरा छोरीहरूको शिक्षा दीक्षा गरी आएका हुन्। पैतृक सँगोलको जग्गाको सम्पूर्ण आयस्ता म तथा मसँग बसेका विपक्षीले उपयोग गरी आएकोमा हालसम्म विपक्षी बाहेक अन्य अंशियार छोरा तथा छोरा बुहारी समेतले लोभ गरेका छैनन् । म तथा विपक्षी बाहेकका अन्य छोराहरूले २०३२ साल देखि आफ्नो निजी श्रम सीपबाट गरेको निजी आर्जन तथा बढे बढाएको एकलौटी सम्पत्तिमा अरुको अंश नलाग्ने प्रष्ट छ। पैतृक सम्पत्ति म तथा फिरादी वादीले भोग चलन गरी आएका छोरा मेरा अन्य छोराहरूले आआफ्नो आर्जन आआफै भोगचलन गरी आएका हुन्। विपक्षीले आफ्नो अंश लिन चाहेको भए मेरो जिम्मा भएको सँगोलको पैतृक सम्पत्तिबाट ७ खण्डको १ खण्ड अंश छुट्याई दिन मैले इन्कार गरेको नहुँदा अन्य प्रतिवादीहरूको निजी आर्जनसमेत लोभ गरी हुँदै नभएको झुठो बेहोराको आधारमा विपक्षीले यो नालेस गरेको हो। ७ खण्डको १ खण्ड अंश दिन मलाई मञ्जुर नै हुँदा सोही बमोजिम विपक्षीको अंश छुट्याई हक इन्साफ गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी सुरुज देवीको प्रतिउत्तरपत्र।

६. विपक्षीले खुलाउनु भएको हाम्रो वंशावलीसम्म सत्य भए पनि सो बाहेकका हाम्रो उपरको सम्पूर्ण दावी बेहोरा निराधार, मिथ्या तथा बदनियतपूर्ण छ। हाम्रो परिवारमा पैतृक सम्पत्ति २-१०-० जग्गा मात्र भएको र त्यसबाट हाम्रो सम्पूर्ण परिवारलाई खान लाउन नपुग्ने अवस्था आई २०३२ सालमा आमा सासु प्रतिवादी सुरुज देवी तथा ससुरा समेतले आफ्ना छोराहरूलाई भेला जम्मा गरी भएको जग्गाको आयस्ताबाट परिवारको सबैलाई खान लाउन औषधोपचार समेत पुगी राखेको छैन के गर्दा राम्रो हुन्छ भनी सोध्दा सम्पूर्ण परिवारको पारस्परिक सम्झदारीबाट आमा सुरुज देवीले त्यस बखत नाबालिग रहेको विपक्षी वादीलाई सँगसाथ राखी त्यस बखत रहेको जग्गा २-१०-० आयस्ता सम्पूर्ण उपभोग गर्ने तथा हामी बालिग रहेका ५ जना दाजुभाइले आफ्नो श्रम सीप तथा प्रयासबाट आर्जनसमेत गरेका आयस्ताबाट पृथक पृथक बसी जीवन निर्वाह गर्ने भनी भएको मौखिक सहमतिको आधारमा त्यसै साल देखि चुल्हो मानो छुट्याई हामी पृथक पृथक तथा बाबु आमा सुरुज देवी तथा निजको कान्छो छोरा विपक्षी वादी सँगोल बसी आएका हुन्। २०३२ साल देखि चुल्हो मानो छुट्टि पृथक बसी आएकोमा प्रतिवादी म सावित्री देवीको श्रीमान तथा प्रतिवादी धर्मेन्द्रप्रसाद सिंहको पिता रामचन्द्र सिंहको स्वर्गवास भएको हामी आमा छोरा सँगोलमा बसेका छौं। वादी तथा प्रतिवादी सुरुज देवी दुवै जनाले पैतृक जग्गाको सम्पूर्ण आयस्ता उपयोग गरी छुट्टि बसी आएका हुन्। अन्य प्रतिवादीहरू पनि २०३२ सालदेखि चुल्हो मानो छुट्याई अलग अलग बसी आएका हुन्। सँगोलको पैतृक जग्गा प्रतिवादी सुरुज देवीको

जिम्मामा छ। वादीले त्यसै पैतृक जग्गाबाट ७ खण्डको १ खण्ड अंश पाउने प्रष्ट छ। विपक्षीलाई हाम्रो उपर नालेश दिन पाउने हकदैया छैन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी सुशिलादेवी सिंह समेतको प्रतिउत्तरपत्र।

७. ७ भागको १ भाग प्रतिवादीबाट वादीले अंश पाउनु पर्ने हो । २०३२ सालमा वादी नाबालिग थिए। वादी अंशबण्डा बाँडफाँड गर्ने अवस्थामा थिएनन् । प्रतिवादीहरूको प्रतिउत्तर जिकिर झुठा हो भन्ने वादीको साक्षी विश्वनाथप्रसाद सिंहले गरेको बकपत्र।
८. रामेश्वर सिंह र अनिता देवी सिंह दुवैजना शिक्षक शिक्षिका भई काम गर्नुहुन्छ । दुवैजना शिक्षक र शिक्षिका भई ट्यूशन पढाउने र एल.आई.सी को पनि काम गर्ने भएकोले सोही आम्दानी स्रोतबाट कमाएको सम्पत्तिमा अरुको हक नलाग्ने भएकोले निजहरूको नाममा रहेको सम्पत्ति बण्डा गर्नु पर्ने होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी रामेश्वरप्रसाद सिंहको साक्षी प्रविनकुमार कर्णले गरेको बकपत्र।
९. पैतृक जग्गा २-१०-० थियो । सो पैतृक जग्गा आमा सुरुज देवीको नाउँमा दर्ता थियो र नाबालिग हरिशंकरको जिम्मामा थियो । रामबाबु सिंह र सुशिला देवीले आर्जन गरेको जग्गा निजी आर्जनको सम्पत्ति हो भन्ने समेत बेहोराको प्रतिवादी सुरुज देवी र रामबाबु सिंह समेतको साक्षी नन्दकिशोर सिंहले गरेको बकपत्र ।
१०. प्रतिवादीहरूको नाउँमा रहेको जग्गा प्रतिवादी सावित्री देवीको आमा बाबुले बकसपत्रबाट दिएकोले निजी आर्जनको हो । सो जग्गा बण्डा गर्नु पर्ने होइन छैन भन्ने प्रतिवादी राजेश्वरप्रसाद सिंह समेतको साक्षी रामचन्द्र ठाकुरले गरेको बकपत्र।
११. पैतृक सम्पत्तिबाट वादीले अंश पाउनु पर्ने हो। रामबालक सिंहको नाउँमा जग्गा छैन। प्रतिवादी सुधा सिन्हाको नाउँमा निजी आर्जनको जग्गा हो। उसबाट अंश पाउनु पर्ने होइन। निज सुधा सिन्हा शिक्षिका जागिर भई ट्यूशन पढाएर बैंकको एजेन्ट भई सञ्चय गरेको रुपैयाँ समेतबाट जग्गा खरिद गरेका हुन्। २०३२ साल देखि वादी प्रतिवादी अलग अलग छन् भन्ने प्रतिवादीको रामबालक र सुधा सिन्हा समेतको साक्षी विरेन्द्र सिंहले गरेको बकपत्र।
१२. तायदाती फाँटवारीमा निजी आर्जन भनी उल्लेख गरिएका सम्पत्ति निजी आर्जनको मान्नु पर्ने देखिएकोले बण्डा नलाग्ने भन्ने जग्गा बाहेक वादी प्रतिवादीले फाँटवारीमा उल्लेख गरेको सम्पूर्ण सम्पत्तिमा वादीले दावी बमोजिम ७ खण्डको १ खण्ड अंश पाउने ठहर्छ भनी सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला ।
१३. एकासाथ सँगोलमा रही, बसी, खाई, कमाई घर व्यवहार चलाई परस्पर सहायताबाट आर्जन भएकोमा विद्यमान कानून प्रतिकूल निजी आर्जन कायम गरी मेरो जन्मसिद्ध हक अंश नै लोप

हुने गरी भएको सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतको फैसला बदर उल्टी गरी मानो नछुट्टीसँग बसेको अंशियारहरूको नाममा भएको सम्पत्ति सँगोलको सम्पत्ति मानी सम्पूर्ण सम्पत्तिमा मेरो फिराद दावीअनुसार मैले अंश पाउने गरी न्याय पाउँ भन्ने समेत बेहोराको वादी हरिशंकर प्रसाद साहले पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा दायर भएको पुनरावेदनपत्र ।

१४. २०३२ साललाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी सो पूर्वको सम्पत्तिमा अंश लाग्ने फैसला हुनु पर्नेमा सो २०३२ सालपश्चात् हामीले निजी तवरबाट निजी आर्जनले खरिद गरेको जग्गामा समेत अंश लाग्ने गरी गरिएको सुरुको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी मेरो पुनरावेदन जिकिर अनुसार इन्साफ गरी पाउँ भनी प्रतिवादी सुशिला सिंह र रामबाबु सिंहले पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा दायर भएको पुनरावेदनपत्र ।

१५. यसमा अंशियारहरूको नाउँमा कायम भएका बकसपत्रबाट पाएको तथा राजिनामाबाट पाएको जग्गाहरू निजी कायम हुने भनी गरिएको सुरुको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कन र विश्लेषणको रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा प्रत्यर्थी झिकाई पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०६८।८।१८ मा भएको आदेश ।

१६. पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले निजी आर्जनको तथा २०३२ सालमा नै मानो छुटेको हो भनी जिकिर लिएकोमा निजी आर्जनको एवं २०३२ सालमा नै मानो छुटि भिन्न बसेको कुराको ठोस प्रमाण प्रतिवादीहरूले पेस गर्न नसकेको देखिँदा सुशिला सिंहले राजिनामाबाट खरिद गरेको जग्गामा सबै अंशियारको हक लाग्ने भनी फैसला गर्नु पर्नेमा निजी ठहर गरेको सुशिला देवीले विजय प्रकाशबाट प्राप्त गरेको जग्गा मध्ये कि.नं. ६०३ को जग्गा अनिता देवीलाई बकसपत्र गरेको निजी ठहर गरेको मिलेको नदेखिँदा वादीको अंशहक लाग्ने र राजेश्वरले राजिनामाबाट खरिद गरेको सम्पत्ति निजले सवितालाई बकसपत्र गरेको जग्गा निजी आर्जनको भन्न नमिल्ने हुँदा सोमा पनि बण्डा लगाउनु पर्नेमा निजी ठहर गरेको हदसम्म सुरुको मिति २०६७।१।१९ को फैसला मिलेको नदेखिँदा सो हदसम्म केही उल्टी हुन्छ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०६९।३।३१ मा भएको फैसला ।

१७. वादी प्रतिवादीहरू एकासँगोलका अंशियार रहेको कुरामा विवाद नभएको भन्ने कुरा तथ्यको मात्र प्रश्न हो। वादी प्रतिवादी मध्येका आमाछोरा, दाजुभाइ, एकासँगोलका अंशियार नाताका भए पनि विवाह गरेर ल्याइएका भाउजू बुहारीहरू एकासँगोलका अंशियार नभई अंशियार पतिका मात्र सहअंशियार हुन्। पुस्तावली मिलेको र अंशियारहरू को, के कति भन्ने आधारमा हामी पुनरावेदकको नाममा रहेका निजी आर्जनबाट जोडे कमाएका श्रीसम्पत्ति

बण्डा हुने ठहर गर्नु कानूनसम्मत हुँदैन। अंशबण्डाको १८ नं.ले लिखतको अभावमा समेत अंश नभए पनि मानो छुट्टिई भिन्न बसेका वा रजिष्ट्रेशन नगरी खतिउपति गरी आफ्नो हिस्सासँग मात्र राखी खानु पिउनु गरेकोमा एकै ठाउँमा भएपनि मानो छुट्टिई भिन्न भएको ठहर्छ। त्यस्तो कमाएको धन लाएको ऋण आफ्नो आफ्नो हुन्छ भन्ने स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ। म पुनरावेदक २०४०।०९।१७ देखि बैंकको जागिरे भै सोही जागिरबाट प्राप्त तलबबाट गुजारा र बचत जम्मा गरी २०४३।०३।०४ मा पुनरावेदक सवितासँग विवाह गरी जागिरे जीवनमा सधैं घरबाहिर नै रही आएको अवस्था छ। त्यसैगरी हाम्रो कूल पैतृक सम्पत्ति भनेको २-१०-० मात्र भएको कुरामा वादी प्रत्यर्थीको समेत विरोध छैन। सुरु फिराद वा पुनरावेदन गर्दा समेत यो यो पैतृक श्रीसम्पत्तिको विक्री गरी वा यो यो एकासँगोलको आय लगानी गरी यति जग्गा जमिन बढे बढाएका छौं वा वार्षिक यति एकासँगोलको आम्दानी छ भन्ने दावी लिन स्वयम् वादीले नसकी हचुवामा हामी पुनरावेदक मध्ये म राजेश्वर सिंहले जागिरे जीवनमा आर्जित तलबभत्ताको बचत रकमबाट निजी तवरले प्राप्त हुने तलबको रकमबाट उनाऊ व्यक्तिबाट राजिनामा गरी खरिद गरेको निजी ज्ञान, सीप र आर्जनको सम्पत्ति पछि पुनरावेदक सविता देवीलाई स्त्री अंशधनको ४ नं.ले पेवास्वरूप दिएको रौतहट जिल्ला, चन्द्रनिगाहपुर गा.वि.स. वडा नं.१ कि.नं.१३३३ को ०-२-० जग्गा समेतलाई बण्डा ठहराएको कानूनतः मिलेको छैन।

म पुनरावेदक राजेश्वर सिंह मिति २०४०।०९।१७ मा नेपाल बैंक लिमिटेडमा नियुक्ति पाई स्थायी जागिरे भएको र अविवाहित हुँदा पाएको तलबभत्ता समेतको रकम बचत जम्मा भएकोले मिति २०४१।११।२१ मा रु.१५,०००।- मा एककुमारी र भरत प्रसादबाट ०-२-० जग्गा र.नं.३३८१ को लिखतबाट राजिनामा गरिलिई सकेपछि मिति २०४३।०३।०४ मा म पुनरावेदकको सविता सिंहसँग विवाह भएको हो। मिति २०६५।०४।१६ मा घरायसी कामव्यवहार मिलाउनु परेकाले निज सवितालाई रजिष्ट्रेशनको १ नं. र दानबकसपत्रको १ नं. तथा स्त्री अंशधनको ४ नं. बमोजिम पेवास्वरूप बकसपत्र गरिदिएको हुँ। त्यस लिखतउपर कसैको कुनै दावी विरोधसमेत छैन। सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतले निजी ठहर गरेको राजेश्वरले राजिनामाबाट खरिद गरी सवितालाई बकसपत्र गरेको हदसम्म सुरु फैसला उल्टी भै वादीले अंश पाउने फैसला गर्दा कुन कानूनले र के प्रमाणले सुरु फैसला उल्टी गर्नु परेको हो कतै केही खुलाइएको छैन। प्रतिउत्तरसाथ म पुनरावेदक राजेश्वरले पेस गरेको बैंकमा भएको मेरो नियुक्ति पत्र, तलबी विवरण, जग्गा राजिनामाबाट प्राप्त गरेको कागज, अर्की पुनरावेदक श्रीमति सवितालाई दिएको

लिखत, आदिको मूल्याङ्कन र विश्लेषण नगरी हचुवा अनुमान गरी एकासंगोलको ठहर गरी भएको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी न्याय इन्साफ पाउँ भन्ने समेत बेहोराको राजेश्वर सिंहसमेतको पुनरावेदनपत्र।

१८. यसमा वादीको पुनरावेदन जिकिरमा प्रतिवादीहरू मध्ये सुधा सिंह र रामबालक सिंहको सम्पत्ति निजी ठहराएको तर्फ चित्त नबुझेको र प्रतिवादी तर्फका राजेश्वर समेतले दिएको पुनरावेदनमा चन्द्रनिगाहपुरको कि.नं. १३३३ को जग्गा निजी आर्जन हुँदा हुँदै बण्डा लगाएको भन्ने पुनरावेदन परेको देखियो। वादी प्रतिवादी दुवै तर्फबाट पुनरावेदन अदालतको फैसलामा चित्त बुझेको नदेखिएकाले निजी आर्जनतर्फ फैसलामा अरु विश्लेषण हुनु पर्ने भै मिति २०६९।३।१ को पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. को प्रयोजनार्थ दुवै तर्फको पुनरावेदन एकआपसमा सुनाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७३।१।२९ को आदेश।

१९. प्रतिवादी मध्येका राजेश्वर सिंहले २०४० सालमा नेपाल बैंक लिमिटेडमा जागिर खाएको र २०४१ सालमा रु.१५,०००।- मूल्य राखी एक कुमारी र भरत प्रसादबाट ०-२-० जग्गा खरिद गरेकोले उक्त सम्पत्ति निजी आर्जनको सम्पत्ति भएकोले बण्डा गर्न नपर्ने भनी जिकिर लिएका रहेछन्। निजले सर्लाही जिल्ला अदालतमा पेस गरेको नेपाल बैंक लिमिटेडको पत्रका आधारमा सहायक पदमा कार्यरत कर्मचारी भएकोले निजले २०४०/४१ मा रु.४,५००।- पाएको भन्ने उल्लेख रहेछ। नोकरीमा भर्ना हुना साथै रु.१५,०००।- मूल्यको जग्गा खरिद गर्ने आर्थिक हैसियत हुँदैन। निजले अदालतसमक्ष पेस गरेको नेपाल बैंक लिमिटेडको २०६६ सालको प्रमाणका आधारमा निजले २०५१ सालमा खरिद गरेको जग्गाको आयस्रोत पुष्टि हुँदैन। निजी आर्जनको स्रोत पुष्टि नभएसम्म संगोलको सम्पत्तिबाट बढे बढाएको मान्नु पर्ने भएकोले उक्त सम्पत्तिमा सबै अंशियारहरूको समान हक लाग्छ। निजीको आर्जनको जिकिर लिनु मात्र पर्याप्त हुँदैन, आफ्नो जिकिरलाई स्वतन्त्र प्रमाणबाट पुष्टि पनि गराउनु पर्छ। बैंकको नोकरीबाट पर्याप्त आम्दानी भएकोले सोही आयबाट सम्पत्ति खरिद गरेको भन्ने विपक्षीको भनाइ रहेको छ भने अर्कोतर्फ पटक पटक लिएको ऋणको विवरण अदालतसमक्ष पेस गर्ने विपक्षीको लेखाइबाटै पनि निजले बैंकको नोकरीबाट सम्पत्ति खरिद गरेको भन्ने कुरा प्रमाणित हुँदैन। अलग अलग ठाउँमा बस्दैमा अंशबण्डा भएको ठहरिने कुनै कानूनी व्यवस्था छैन। रजिष्ट्रेशनको १ नं. ले यसप्रकार अलग बसेको लिखत, अंशबण्डा भएको लिखत, मानो छुट्टिएको लिखतसमेत मालपोत कार्यालयमा रजिष्ट्रेशन गराउने पर्छ। घरजग्गाहरू आआफ्नो नाममा ७ नं. फाँटवारी भरेको, अंशियारहरू बीच सम्पत्ति

खरिद विक्री व्यवहार गरेको, घरसारमा नरम गरम मिलाई आआफ्नो भाग शान्ति बुझी मालपोत कार्यालयबाट दाखिल खारिज गराई छुट्टिई भिन्न बसी छुट्टाछुट्टै भोगचलन गरेको बेहोरा मुलुकी ऐनको सातौं संशोधन हुन अधिको व्यवहारलाई अंशबण्डा महलको ३० नं. ले उल्लेख गरेको छ। अंशबण्डा महलको ३० को कानूनी व्यवस्थाले निर्धारण गरेको अवस्था प्रस्तुत मुद्दामा छैन। विपक्षीबाट त्यस्तो प्रमाण आएको पनि छैन। विपक्षीले पेस गरेको २०६६।०९।१३ को तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित सबै सम्पत्ति उपर अंशबण्डाको १,२ र १८ नं बमोजिम मेरो अंशहक कायम भई मेरो नाउँमा दर्ता हुनु पर्छ। अतः मैले विपक्षीहरूबाट पाउनु पर्ने अंशहक सम्पूर्ण सम्पत्ति नपाएकोले मैले दायर गरेको पुनरावेदनलाई असर पार्न विपक्षीहरूले गलत बेहोरा उल्लेख गरी दायर गरेको पुनरावेदनपत्र बदर गरी मेरो पुनरावेदन मागबमोजिम गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको हरिशंकर सिंहको लिखित प्रतिवाद।

२०. सँगोलका अंशियारहरूका नाउँमा रहेको सम्पत्ति मध्ये कुन कुन सम्पत्ति बण्डा नलाग्ने भनी अंशबण्डाको १८ नं. ले स्पष्ट गरेको छ। रामबालक सिंह र निजको पत्नी सुधा सिन्हा, अनिता सिंह र रामेश्वरप्रसाद सिंहलगायत अन्य प्रतिवादीहरूलाई एकाघर सँगोलका अंशियार हुन् भनी अदालतले ठहर गरेको छ। एकाघर सँगोलका अंशियार ठहर भए पछि सबै अंशियारहरूका नाउँमा कायम रहेको सम्पत्ति बण्डा गर्ने पर्ने कानूनी व्यवस्था छ। सँगोलको सम्पत्तिबाट खरिद गरिएको जग्गा घर आदि अन्य अंशियारहरूमा बण्डा गर्न नपरोस् भनी रजिष्ट्रेशन पास गर्दाका अवस्थामा बकसपत्रबाट पाएको भनी बकसपत्रको लिखत पारित गर्दैमा र लिखतहरूमा सेवा मद्दत टहल चाकरी गरी रिझबापत बकसपत्र गरी दिएको, बकसपत्र गरी लिएको भनी कैफियत महलमा उल्लेख गर्दैमा सँगोलको सम्पत्तिबाट खरिद गरेको घरजग्गालाई निजी तवरबाट बकसपत्र पाएको भन्न मिल्दैन। एकाघर सँगोलका अंशियार ठहर भइसकेपछि सुधा सिन्हाको नाउँमा कायम रहेका सबै सम्पत्ति उपर मेरो अंशहक कायम गरी कानून बमोजिम मैले पाउने अंशहक ठहर गर्नु पर्नेमा सुरू र पुनरावेदन अदालतले मिति २०६६।०९।१३ को तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित पर्सा जिल्ला, नौतन (वी) कि.नं. ३३३ समेत ८ कित्ता जग्गाहरू प्रतिवादीको निजी आर्जन ठहर गरेको छ। विपक्षी रामबालक सिंह र सुधा सिन्हाले पेस गरेको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित घरजग्गा मध्ये जिल्ला पर्सा, नौतन (वी) वडा नं.९ कि.नं. ३३३ कित्ता १, ऐ.ऐ.कि.नं. ३३५ कित्ता १, जिल्ला पर्सा श्रीपुर (वी) वडा नं.४ (हाल वि.उ.म.न.पा. वडा नं.४) कि.नं. १२ जग्गा र घर १, जिल्ला बारा नौतन वडा नं. ५ कि.नं. २४ कित्ता १ र जिल्ला

पर्सा नौतन वडा नं. ८ कि.नं. ३७० कित्ता १ समेतका घरजग्गाहरू विपक्षीले शिक्षण पेशाबाट निजी आर्जन गरेको, माइती पेवाबाट खरिद गरेको र निजी तवरबाट बकसपत्रबाट प्राप्त गरेकोले निजी एकलौटी बण्डा नलाग्ने भनी विपक्षीको भनाइलाई अदालतले स्वीकार गरी उक्त सम्पत्ति उपर मेरो अंशहक नलाग्ने ठहर गरेको छ। अन्य अंशियारको हक मेटाउन रजिष्ट्रेशन पास गर्दा बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको बेहोरा उल्लेख हुँदैमा सँगोलको सम्पत्तिबाट खरिद गरेको यस्ता सम्पत्तिहरूमा अन्य अंशियारको हक नलाग्ने भन्न मिल्दैन। यसैगरी जिल्ला सप्तरी, मलेठ गा.वि.स. वडा नं. १ कि.नं. ४८७ कित्ता १, जिल्ला पर्सा वसविहापिप्रा (वी) वडा नं. ५ कि.नं.१२९ प्लट नं.६३८ कित्ता १, ऐ. नकटुवा (वी) वडा नं १ कि.नं ५७१ कित्ता १ समेतका जग्गाहरू विपक्षी सुधा सिन्हाले सँगोलको सम्पत्तिबाट खरिद गरेकी हुन् । राजिनामाको कैफियत महलमा जे जस्तो बेहोरा उल्लेख भए पनि उक्त सम्पत्ति उपर सबै अंशियारको अंशहक लाग्छ । प्रतिवादी रामबालक सिंह माध्यमिक विद्यालय निरीक्षक र प्रतिवादी सुधा सिन्हा शिक्षिका रहेकोले निजहरूका नाउँमा कायम रहेको सम्पत्ति निजी तवरबाट आर्जन गरेको भनी अदालतले निर्णयाधार बनाएको देखिन्छ । विद्यालय निरीक्षक र शिक्षकको आम्दानी खर्च र बचतको हिसाबबाट घरजग्गा आर्जन गरेको प्रमाणित हुनु पर्दछ अन्यथा नोकरी गर्दैमा स्वतः लाखौंको सम्पत्ति खरिद गर्न सक्ने हैसियत रहन्छ भनी अनुमान गर्न मिल्दैन । जिल्ला पर्सा श्रीपुर (वी) वडा नं. ४ (हाल वीरगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. ४) कि.नं. १२ क्षेत्रफल ज.वि. ०-०-११ जग्गामा बनेको घर सबै अंशियारको सँगोलको सम्पत्तिबाट बनेको हुँदा उक्त घरजग्गालगायत निज प्रतिवादी सुधा सिन्हाका नाउँमा कायम रहेको सबै सम्पत्तिबाट मैले अंश पाउनु पर्नेमा विपक्षीले पेस गरेको तायदातीमा उल्लिखित सम्पत्तिहरू बण्डा नहुने ठहर गरेको सुरु र पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसलाहरू बदरभागी छ।

एकाघर सँगोलका अंशियार अनिता सिंह र रामेश्वरप्रसाद सिंहले मिति २०६६।९।१३ मा पेस गरेको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित निजहरूका नाउँमा कायम रहेका सबै सम्पत्ति उपर मेरो अंशहक कायम गरी कानून बमोजिम मैले पाउने अंशहक ठहर गर्नु पर्नेमा सुरु र पुनरावेदन अदालतले निजहरूले शिक्षण पेशाबाट ३ कित्ता जग्गा बकसपत्रबाट र ३ कित्ता जग्गा राजिनामाबाट प्राप्त गरेको र निजहरू शिक्षक रहेकोले निजी तवरबाट आर्जन गर्न सक्ने ठहर गरी बण्डा नलाग्ने फैसला गरेको छ। जिल्ला पर्सा, नकटुवा (वी) वडा नं.१ कि.नं. ५६० कित्ता १, जिल्ला सर्लाही, मिर्जापुर वडा नं. १ कि.नं. २२३ कित्ता १, जिल्ला पर्सा, वगही वडा नं. ५ कि.नं. ४०० कित्ता १ र जिल्ला पर्सा, श्रीपुर (वी) वडा नं. ४

कि.नं. ३९२ कित्ता १ समेत विपक्षी अनिता सिंहले पेस गरेको तायदाती फाँटवारीमा उल्लेख छ। उक्त जग्गाहरू विपक्षीले शिक्षण पेशाबाट निजी आर्जन गरेको, निजी तवरबाट बकसपत्र समेत प्राप्त गरेकोले निजी आर्जनको एकलौटी बण्डा नलाग्ने भनी विपक्षीको भनाइलाई अदालतले स्वीकार गरेको छ। अन्य अंशियारको हक मेटाउन रजिष्ट्रेशन पास गर्दा गराउँदा बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको बेहोरा उल्लेख हुँदा संगोलको सम्पत्तिबाट खरिद गरेको यस प्रकारका सम्पत्तिहरूमा अन्य अंशियारको हक नलाग्ने भन्न मिल्दैन।

प्रतिवादी रामेश्वरप्रसाद सिंहले मालपोत कार्यालय, पर्साबाट र.नं.७४३ मिति २०४६।६।१२ बाट जिल्ला पर्सा, श्रीपुर वडा नं.४ कि.नं.३९२ राजिनामाबाट किनेको जग्गा निजले आफ्नो पत्नी प्रतिवादी अनिता सिंहलाई हा.व. पास गरेको हुँदा कि.नं.३९२ मा हक कायम नहुने भनी ठहर गर्न मिल्दैन। विपक्षी अनिता सिंहले संगोलको सम्पत्तिबाट खरिद गरेको राजिनामा वा बकसपत्रको लिखतमा जे जस्तो बेहोरा उल्लेख भए पनि उक्त सम्पत्ति उपर सबै अंशियारको अंशहक लाग्ने नै हुँदा निज अनिता सिंहले पेस गरेको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित सबै सम्पत्ति बण्डा गर्नु पर्ने र मैले अंश पाउनु पर्नेमा निज प्रतिवादी रामेश्वर संह र अनिता सिंहले पेस गरेको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित सम्पत्ति बण्डा नहुने ठहर गरेको सुरु र पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसलाहरू खारेजभागी छ। सुशिलादेवी सिंहसमेतले मिति २०६६।८।३०।३ मा अदालतमा पेस गरेको तायदातीमा उल्लिखित सम्पत्ति मध्ये जिल्ला सर्लाही अर्नाहा गा.वि.स.वडा नं ७ कि.नं. २९८, ऐ.ऐ. वडा नं. ५ कि नं. २५५, ऐ. वलरा गा.वि.स. वडा नं. ७(क) कि.नं. २४४, र जिल्ला पर्सा वीरगञ्ज उपमहानगरपालिका वडा. नं. ४ कि.नं. ६८७ लगायतका जग्गाहरू प्रतिवादी शुशिला देवीले बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको हुँदा निजी आर्जनको सम्पत्ति भएकोले निजको एकलौटी हुने भनी अदालतले ठहर गरेको छ। अलग स्थानमा बसी आएका नारायण महतो, हरिहर महतो, कल्याणी देवी र उषा शाहबाट अलग अलग मितिमा बकसपत्रको लिखत पारित गराई लिएकै भरमा विपक्षी शुशिला देवी सिंहले विभिन्न व्यक्तिहरूलाई विभिन्न मितिमा अलग अलग स्थानमा सेवा, मदत, टहल, चाकरी गरी रिझाउने अवस्था रहँदैन। बकसपत्र दाताको आर्थिक हैसियत एवम् दाताले बकसपत्र गर्ने पर्ने अवस्था श्रृजना भएको अवस्था बारेको तथ्य तथा बकसपत्र पाउनेले के कस्ता सेवा वा मदत गरेको रहेछन् भन्ने तथ्यसमेत प्रतिवादीले प्रमाणित गर्नु पर्दछ अन्यथा लिखतमा बकसपत्र उल्लेख भएकै भरमा निजी आर्जन ठहर हुन सक्दैन । बकसपत्रमा उल्लेख भए बमोजिम दातालाई रिझाएको अवस्था प्रमाणित हुनैपर्छ, वस्तुनिष्ठ आधारबाट प्रतिवादीहरूले प्रमाणित गर्नु पर्दछ ।

संगोलको सम्पत्तिबाट आर्जन गरेको सबै सम्पत्तिबाट मैले अंश पाउनु पर्नेमा प्रतिवादी शुशिला देवी राजपूतका नाउमा कायम रहेको कि.नं.२९८, २५५, २४४ र ६८७ जग्गाबाट मैले अंश नपाउने भनी अदालतले गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण छ।

प्रतिवादी सविता सिंह र राजेश्वरप्रसाद सिंहले मिति २०६६।९।१३।२ मा अदालतमा पेस गरेको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित सम्पत्ति मध्ये सबै सम्पत्तिहरूमा ७ खण्डको १ खण्ड मैले अंशबापत पाउनु पर्नेमा अदालतले फैसला गर्दा बकसपत्र र राजिनामाबाट प्राप्त भएका सम्पत्ति बण्डा नलाग्ने भनी फैसला गरेको हुँदा उक्त फैसला त्रुटिपूर्ण छ। प्रतिवादी सवितादेवी सिंहले आफ्नो बाबुको शेष पछि प्राप्त गरेको बाबुको नाउँको सम्पत्ति उपर निजको एकलौटी हक हुने भए पनि सो बाहेकका अन्य सम्पत्ति बण्डा लगाउनु पर्नेमा अदालतले तायदातीमा उल्लिखित सम्पत्ति बण्डा नलाग्ने भनी ठहर गरेको फैसला मिलेको छैन। जिल्ला रौतहट, पुरैनवा गा.वि.स. वडा नं. ४ कि.नं.१९२७, जिल्ला रौतहट, चन्द्रनिगाहपुर वडा नं. १ कि.नं. १३३३, जिल्ला पर्सा नगवा (वी) वडा नं. ३ कि.नं. ५०४ (कि.नं. ४९९ कित्ताकाट भई कायम भएको) जग्गाहरूमा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) बमोजिम मेरो अंशहक लाग्छ। प्रतिवादीहरूले अदालतमा पेस गरेको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित सबै सम्पत्तिहरू प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) बमोजिम संगोलको सम्पत्ति भएकोले प्रतिवादीहरूले अदालतमा पेस गरेको तायदाती फाँटवारीहरूमा उल्लेख भएका सबै घरजग्गाहरूबाट मेरो फिराद दावीबमोजिम ७ खण्डको १ खण्ड मैले अंश पाउनु पर्ने ठहर गरी चलनसमेत चलाई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको वादी हरिशंकरप्रसाद सिंहले यस अदालतमा दिएको निवेदनपत्र ।

२१. यसमा लगाउको ०६९-सी-०९५५ को अंश चलन मुद्दामा आज यसै इजलासबाट विपक्षी झिकाउने आदेश भएको र प्रस्तुत मुद्दा सोही मुद्दासँग अन्तरप्रभावी भएकोले प्रस्तुत मुद्दामा अ.बं.२०२ नं. को प्रक्रिया पूरा गरी नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७३।१।२९ को आदेश ।

२२. प्रस्तुत मुद्दामा दुवै थर झगडियाहरूका बीचका नाता सम्बन्धी कुरामा कुनै विवाद रहेको नदेखिए पनि २०३२ सालदेखि नै संगोलको पैतृक सम्पत्तिको रूपमा रहेको २-१०-० जग्गा जति सबैको पूरै आयस्ता प्रतिवादी आमा सुरज देवी एवं वादी हरिशंकर प्रसाद सिंहले नै एकलौटी खान पाउने गरी हामी समेतका सबै प्रतिवादीहरूले आमाको जिम्मामा छाडिदिई आआफ्नो चुल्हो मानोलाई अलग गरी लिएर सबै बेग्ला बेग्लै रही बसी आफ्नो पद, ज्ञान, सिप, योग्यता एवं भूमिकाको आधारमा छुट्टाछुट्टैको खति उपति आर्जन गर्ने गरी आएको तथ्य

कुरालाई यस मुद्दामा आमा सुरज देवीलगायत कोही कसैले इन्कार गरेको देखिन्न। त्यसैगरी २०३२ सालमा चुल्हो मानो छुट्टयाई लिएपश्चातबाट नै वादी आमाको साथमा गाउँघरमा छुट्टै रहन वस्न थालेको र पुनरावेदक प्रतिवादी म रामेश्वर सिंह अनिता सिंह लगायतका अन्य प्रतिवादीहरूसमेत छुट्टाछुट्टैरूपले आफ्नो योग्यता अनुसारको जागिर पेशामा लागि अलग अलग ठाउँमा बसेर बेग्ला बेग्लैको खति उपति गर्दै विसुद्ध निजी रूपले नै आआफ्ना नाममा निजी आर्जन गर्ने गरी आएको तथ्य कुराको अर्को थप पुष्टि यसमा बुझिएका प्रतिवादीहरू जति सबैको साक्षीका बकपत्र हामी बीच एकआपसमा पनि भैआएको जग्गाका लेनदेन खरिद विक्री बकसपत्रको लिखत पारित सम्बन्धी व्यावहार प्रमाणका लगायत सबैको बेग्ला बेग्लैको जागिर, पेशा र बसोबासका वतन ठेगानाहरूबाट समेत देखिन्छ। यस्तो अवस्थामा पनि त्यो सबैको न्यायिक विवेचना नै नगरी २०३२ सालमा मानो छुट्टयाई अलग भएको र त्यसपछि प्रतिवादीहरूले निजी आर्जन गरेका कुराको ठोस प्रमाण दिन नसकेको भन्ने बेबुनियादी एवं परस्पर विरोधीका हचुवा आधारलाई अवलम्बन गरेर म अनिता सिंहका नामको बकसपत्र स्रोतबाट आएको कि.नं.६०३ का जग्गामा पनि वादीको अंश लाग्ने गरी भएको फैसला त्रुटीपूर्ण छ। पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट २०३२ साललाई मानो छुटाएको मिति कायम नगरी सो पछि अलग रहेकी जेठानी सुशिला देवीले पुनरावेदक म अनिता सिंहलाई खुश भई बकसपत्र गरी दिएकी आफ्ना निजी आर्जन मध्येको कि.नं. ६०३ का जग्गामा समेत विपक्षी वादीको अंश लाग्ने गरी पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट गरिएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो जग्गाका हदसम्ममा भएको उक्त त्रुटिपूर्ण फैसलालाई बदर गरी त्यसमा समेत वादीको अंश नलाग्ने गरि न्याय निसाफ गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी रामेश्वरप्रसाद सिंह समेतको पुनरावेदनपत्र।

२३. यसमा लगाउको ०६९-CA-०९५५ को अंश चलन भन्ने मुद्दामा आज यसै इजलासबाट विपक्षी झिकाउने आदेश भएको र प्रस्तुत मुद्दा सोही मुद्दासँग अन्तरप्रभावी भएकोले प्रस्तुत मुद्दामा अ.बं.२०२ नं.को प्रक्रिया पूरा गरी नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७३।१।२९ को आदेश।

२४. वादी प्रतिवादीहरू बीच मानो छुट्टिएको लिखत वा अंशबण्डा भएको लिखत अदालतमा आएको छैन। मानो छुट्टिनु भन्दा अधिका संगोलको सम्पत्तिबाट वढे वढाएको चल अचलमा सबै अंशियारहरू बराबर अंशबण्डा लाग्ने भनी अंशबण्डा महलको १८ नं. ले व्यवस्था गरेकोछ। म फिरादीलाई अंशहकबाट वञ्चित गर्ने नियतले प्रतिवादीहरूले प्रमाणविहिन बेहोरा उल्लेख गरेकै भरमा संगोलको सम्पत्ति उपरको मेरो अंशहकलाई असर पार्न मिल्दैन। अलग

अलग ठाउँमा बस्दैमा अंशबण्डा भएको ठहरिने कुनै कानूनी व्यवस्था छैन। रजिष्ट्रेशनको १ नं.ले यसप्रकार अलग बसेको लिखत, अंशबण्डा भएको लिखत, मानो छुट्टिएको लिखतसमेत मालपोत कार्यालयमा रजिष्ट्रेशन गराउँने पर्छ। अंशबण्डा महलको ३० नं.को कानूनी व्यवस्थाले निर्धारण गरेको अवस्था प्रस्तुत मुद्दामा छैन। विपक्षीले पेस गरेको मिति २०६६।०९।१३ को तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित सबै सम्पत्ति उपर अंशबण्डाको १, २ र १८ नं. बमोजिम मेरो अंशहक कायम हुनु पर्छ। प्रतिवादी मध्येका सुशिला देवीले प्रतिवादी अनिता सिंहका नाउँमा कि.नं. ६०३ क्षेत्रफल १-१०-० हालैको बकसपत्र गरे तापनि सँगोलका अंशियारहरू बीच भएको हक हस्तान्तरणले अन्य अंशियारहरूको अंशहक मेटिन सक्तैन, बण्डा गर्नेपने हुन्छ। प्रतिवादी मध्येका रामेश्वरप्रसाद सिंहले मालपोत कार्यालय, पर्साको र.नं. ७४३ मिति २०४६।०६।१६ बाट जिल्ला पर्सा श्रीपुर वडा नं.४ कि.नं.३९२ क्षेत्रफल ०-०-१० (मूल्य रु.४०,०००) जग्गा सँगोलको सम्पत्तिबाट राजिनामा पास गराएको, अर्का प्रतिवादी निजको पत्नी अनिता सिंहलाई मालपोत कार्यालय, पर्साको र.नं. २९९३ मिति २०५१।१०।०९ बाट मिति २०५१।१०।०९ मा र.नं. २७९३ बाट हक हस्तान्तरण गरेको कुरा मालपोत कार्यालयमा रहेको अभिलेखबाट प्रमाणित हुन्छ। उक्त जग्गाको स्रोत मिति २०४६।०६।१६ मा रामेश्वरप्रसाद सिंहले सँगोलको सम्पत्तिबाट खरिद गरी राजिनामा पास गराई आफ्नो नाउँमा दर्ता गराएका र पछि सोही जग्गा अंशियारहरू बीच बण्डा गर्न नपरोस् भन्ने उद्देश्यले आफ्नो श्रीमतीका नाउँमा बकसपत्र पास गर्दैमा अन्य अंशियारको हक समाप्त हुँदैन।

प्रतिवादी मध्येका अनिता सिंहका नाउँमा बकसपत्रबाट आएकोले बण्डा गर्न नपर्ने भनी विपक्षीले जिकिर लिएको भए पनि सो बकसपत्रको लिखत गर्दा राजिनामा सरह रकम लेनदेन भएको, अन्य अंशियारलाई अंशहकबाट वञ्चित गर्न मात्र बकसपत्र शब्द लेखिएको र दाताले प्राप्तकर्तालाई बकसपत्र दिनु पर्ने कुनै कारण र औचित्य नरहेको कुरा देखिएको अवस्थामा बकसपत्र लेखिएको सम्पत्ति पनि कानून बमोजिम अंशियारहरू बीच बण्डा गर्नु पर्छ। बकसपत्रबाट सम्पत्ति प्राप्त गर्न सामान्यतया बकसपत्र पाउनेले दातालाई निजको व्यवहारमा कुनै तरहले सहयोग पुऱ्याएको वा सेवा गरी रिझाएको हुनु पर्नेमा विपक्षीहरूले शिक्षक पेशामा रही विभिन्न मितिमा विभिन्न व्यक्तिहरूलाई के कस्तो सहयोग पुऱ्याएको वा रिझाएको भन्ने तथ्ययुक्त प्रमाण अदालतसमक्ष पेस गर्न सकेका छैनन्। प्रतिवादीका नाउँमा कायम रहेको बकसपत्रका आधारमा दर्ता सम्पूर्ण सम्पत्ति उपर मेरो अंशहक कायम हुनु पर्ने हुँदा विपक्षीहरूबाट पाउनु पर्ने अंशहक सम्पूर्ण सम्पत्ति नपाएकोले मैले यस अदालतमा दायर

गरेको पुनरावेदनलाई असर पार्न विपक्षीहरूले गलत बेहोरा उल्लेख गरी दायर गरेको पुनरावेदनपत्र बदर गरी मेरो पुनरावेदन माग बमोजिम गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको लिखित प्रतिवाद।

२५. सर्लाही जिल्ला, अदालतबाट मेरा नाउँमा दर्ता रहेको कि.नं. २९८, २५५, २४४ र ६६७ बाट कित्ताकाट भै कायम भएको ६८७ को जग्गाको स्रोत बक्सपत्रबाट प्राप्त गरेको कारणबाट अंश नलाग्ने फैसला भएकोमा पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट ती मध्ये कुन कित्ता जग्गा राजिनामाबाट प्राप्त गरेको देखी उल्टी गर्ने फैसला गरेको हो सो स्पष्ट छैन। जिल्ला अदालत सर्लाहीबाट मेरो नाममा दर्ता रहेको जिल्ला सर्लाही अर्नाहा गा.वि.स. वडा नं. ४ कि.नं. ६०८ क्षेत्रफल ३-०-० जग्गा बण्डा लगाउने गरी भएको फैसला उपर मेरो पुनरावेदन परेको र मैले पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा पुनरावेदन दर्ता गर्दा आफ्नो पुनरावेदनको प्रकरण नं. ३ को (ग) मा स्पष्ट रुपमा सो कि.नं.६०८ जग्गा साविकमा कि.नं.३ बाट कित्ताकाट हुँदै आएको र विभिन्न व्यक्तिलाई हस्तान्तरण गरी बाँकी रहेको जग्गा हो। सो जग्गाको स्रोत विजय प्रकाश शर्माले रु.१४,००,०००।- मा मलाई बिक्री गरेको जग्गा हो सो जग्गा खरिदको स्रोतमा मैले २०६३।९।११ मा मेरो निजी जग्गा ललितदेवी कुसवाहालाई बिक्री गरी प्राप्त गरेको रकम रु.५,००,०००।- र लक्ष्मी बैंक वीरगञ्जबाट लिएको घर बनाउने ऋण रु.६,७४,०००।- र मेरो निजी आर्जनबाट प्राप्त गरेको जग्गाको आम्दानी समेतबाट खरिद गरेको निजी सम्पत्ति रहे भएको भनी स्पष्ट उल्लेख गरेकोमा ती प्रमाणको कुनै मूल्याङ्कन नगरी फैसला भएको छ।

मैले निजी रुपमा खरिद गरेको जग्गा धन्त्री कुमार झा, अनिता सिंह, जगन्नाथ झालाई बिक्री गरेको विषयमा वादीले समयमा विवाद नगरेकोबाटै आचरण व्यवहारबाट समेत सो कि.नं.६०८ को जग्गा मेरो निजी आर्जनको सम्पत्ति भएको र स्त्री अंशधनको १ नं. अनुसार र अंश बण्डाको १८ नं. अनुसारको सम्पत्ति बण्डा नलाग्ने प्रष्ट छ। विपक्षी वादीलाई मैले अंश दिनु पर्ने दायित्वसमेत ममा नरहेको र सबै अंशियारले सँगोलको सम्पत्तिबाट कमाएर मेरा नाउँमा जग्गा किनी दिएको होलान् भनी सहज अनुमान गर्दा पनि सो कुरा स्वभाविक नदेखिएको अवस्था प्रष्ट छ। मेरो निजी आर्जनको कि.नं.६०८ को जग्गाबाट अंश दिलाई दिने गरेको सर्लाही जिल्ला अदालतको मिति २०६७।१।१९ को फैसला केही उल्टी भई मेरो पुनरावेदन जिकिर नपुग्ने भनी मिति २०६९।३।३१ को पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला स्त्री धनको १, अंशबण्डाको १८ नं.सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको प्रतिकूल हुँदा बदर गरी मेरो निजी आर्जनको कि.नं.६०८ को जग्गा निजी

ठहर गरी इन्साफ प्रदान गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी शुशिलादेवी सिंहको पुनरावेदनपत्र।

२६. मानो छुट्टिनु भन्दा अधिका संगोलको सम्पत्तिबाट बढे बढाएको चल अचलमा सबै अंशियारहरू बराबर अंशबण्डा लाग्ने भनी अंशबण्डा महलको १८ नं. ले व्यवस्था रहेको छ। उल्लिखित जमिनहरूको आयस्ता तथा आफ्नो निजी श्रम सिपको आयस्ताबाट म शुशिला देवीले उक्त कि.नं. ६०८ को ३-०-० जग्गा खरिद गरेको भनी निजले सर्लाही जिल्ला अदालतमा पेस गरेको तायदाती फाँटवारीमा उल्लेख छ। कुन कुन जग्गाको के कति आयस्ता र के कस्तो निजी श्रम सिपको आयस्ताबाट खरिद गरेको भनी आफ्नो जिकिरलाई पुष्टि हुने प्रमाण पेस नगरी हचुवा, अमूर्त बेहोरा उल्लेख गरेकै भरमा अंशबण्डा महलको १८ नं. आकर्षित हुँदैन। निजी आर्जनबाट राजिनामा पास खरिद गरेको सम्पत्ति बण्डा लाग्न नपर्ने भन्ने विपक्षीको भनाइ वस्तुनिष्ठ आधारबाट प्रमाणित हुँदैन। उल्लिखित जग्गा संगोलको सम्पत्तिबाट खरिद गरी बढे बढाएकाले अंशियारहरू बीच बण्डा गर्नु पर्छ। अलग अलग स्थानमा बसी आएका व्यक्तिहरूसँग अलग अलग मितिमा संगोल सम्पत्तिबाट खरिद गरेका जग्गाहरू रजिष्ट्रेशन पास गराउँदा हालैको बक्सपत्र नामाकरण गरी पास गराउँदैमा अन्य अंशियारहरूको अंशहक नलाग्ने भन्ने हुँदैन। मैले विपक्षीहरूबाट पाउनु पर्ने अंशहक सम्पूर्ण सम्पत्ति नपाएकोले यस अदालतमा मैले दायर गरेको पुनरावेदनलाई असर पार्न विपक्षीहरूले गलत बेहोरा उल्लेख गरी दायर गरेको पुनरावेदनपत्र बदर गरी मेरो पुनरावेदन माग बमोजिम गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको लिखित प्रतिवाद।

ठहर खण्ड

२७. नियमबमोजिम आजको पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक हरिशंकर सिंहका तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् बरिष्ठ अधिवक्ता श्री शम्भु थापा, अधिवक्ताहरू श्री युवराज बन्जाडे र श्री शतिष झाले वादी प्रतिवादी बीच २०३२ सालमा बण्डा भएको होइन, उक्त समयमा मानो छुट्टिएको पनि होइन। हाम्रो पक्षको अंशहक जस्तो नैसर्गिक हकलाई प्रभावित पार्न मिल्दैन। संगोल सम्पत्तिबाट खरिद गरेका जग्गाहरू रजिष्ट्रेशन पास गराउँदा हालैको बक्सपत्र नामाकरण गरी पास गराउँदैमा अन्य अंशियारहरूको अंशहक नलाग्ने भन्ने हुँदैन। संगोलबाट बढे बढाएको सम्पत्ति समेत निजी ठहर्‍याई बण्डा नलाग्ने गरी पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट भएको फैसला उल्टि गरी प्रतिवादीहरूले अदालतमा पेस गरेको तायदाती फाँटवारीहरूमा उल्लेख भएका सबै

घरजग्गाहरूबाट ७ खण्डको १ खण्ड अंश पाउनु पर्ने गरी फिरादपत्र एवम् हाम्रो पक्षको पुनरावेदन जिकिर बमोजिम फैसला हुनु पर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

२८. पुनरावेदक/प्रतिवादी राजेश्वर साह समेतका तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् बरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल र अधिवक्ता श्री राजिव आचार्यले पुनरावेदक प्रतिवादीले निजी आर्जनबाट खरिद गरेका जग्गाहरू समेत बण्डा लाग्नेगरी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको छ । कुनै अंशियारले आफ्नो ज्ञान वा सीप वा प्रयासबाट निजी आर्जन गरेको वा कसैबाट निजी तवरले दान वा बकस पाएको वा कसैको अपुताली परेको वा स्त्री अंशधनको महलको ५ नम्बर बमोजिम पाएकोमा त्यस्तो आर्जन वा पाएको सम्पत्ति सो आर्जन गर्न वा पाउने अंशियारको निजी ठहरी आफूखुशी गर्न पाउँछ भन्ने अंशबण्डाको १८ नं. को व्यवस्था रहेको छ । यसै प्रकृतिका अरु अंशियारका सम्पत्ति बण्डा नगरी हाम्रो मात्र उल्लिखित निजी आर्जनको सम्पत्तिलाई “बण्डा गर्न कर लाग्दैन” भन्ने कानूनी प्रावधान विपरीत बण्डा लाग्ने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसलामा मुलुकी ऐन अंशबण्डाको १८ नं. को मनन् र विश्लेषण नगरिएको हुँदा उक्त त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी न्याय इन्साफ पाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

२९. यसैगरी पुनरावेदक/प्रतिवादी शुशिलादेवी साहका तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् बरिष्ठ अधिवक्ता श्री सतिषकृष्ण खरेल र अधिवक्ता श्री नारायणप्रसाद साहले पुनरावेदक प्रतिवादीसँग निजी आर्जनबाट खरिद गरेका जग्गाहरू मात्र रहेको छ । उक्त जग्गा बण्डा लाग्ने होइन । उक्त जग्गासमेत बण्डा लाग्नेगरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । कुनै अंशियारले आफ्नो ज्ञान वा सीप वा प्रयासबाट निजी आर्जन गरेको वा कसैबाट निजी तवरले दान वा बकस पाएको वा कसैको अपुताली परेको वा स्त्री अंशधनको महलको ५ नम्बर बमोजिम पाएकोमा त्यस्तो आर्जन वा पाएको सम्पत्ति सो आर्जन गर्ने वा पाउने अंशियारको निजी ठहरी आफूखुशी गर्न पाउँछ भन्ने अंशबण्डाको १८ नं. ले स्पष्ट गरेको छ । यसै प्रकृतिका अरु अंशियारका सम्पत्ति बण्डा नगरी हाम्रो मात्र उल्लिखित निजी आर्जनको सम्पत्तिलाई “बण्डा गर्न कर लाग्दैन” भन्ने कानूनी प्रावधान विपरीत बण्डा लाग्ने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसलामा मुलुकी ऐन अंशबण्डाको १८ नं. को मनन् र विश्लेषण नगरिएको हुँदा उक्त त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी न्याय इन्साफ पाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

३०. यसैगरी पुनरावेदक/प्रतिवादी रामेश्वर साहका तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् बरिष्ठ अधिवक्ता श्री शुरेन्द्रकुमार महतोले पुनरावेदक प्रतिवादीसँग निजी आर्जनबाट खरिद गरेका जग्गाहरू र

- हालैको वकसपत्रबाट आएको जग्गा मात्र रहेको छ । उक्त जग्गा बण्डा लाग्ने होइन । यस अवस्थामा उक्त जग्गा बण्डा लाग्नेगरी भएको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेकोले उक्त त्रुटिपूर्ण फैसला बदर हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।
३१. यसैगरी झिकाइएका प्रतिवादी रामबालक र सुधा सिंहका तर्फबाट उपस्थित हुनभएका विद्वान् अधिवक्ताहरु श्री भिम बन्जरा र श्री विपिन कोइरालाले विपक्षी वादी र आमासँग रहेको सम्पत्ती मात्र पैत्रिक सम्पत्ति हो । पुनरावेदक प्रतिवादीसँग निजी आर्जनबाट खरिद गरेका जग्गाहरु र हालैको वकसपत्रबाट आएको जग्गा मात्र रहेको छ । उक्त जग्गा बण्डा लाग्ने होइन । यस अवस्थामा उक्त जग्गा बण्डा लाग्नेगरी भएको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेकोले बदर हुनु पर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।
३२. विद्वान् कानून व्यवसायीको बहस बुँदालाई मध्ये नजर गरी मिसिल संलग्न कागज प्रमाणको अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ ? पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।
३३. यसमा फिराद परेको अधिल्लो मितिलाई चुल्हो मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी विपक्षीहरुबाट तायदाती फाँटवारी माग गरी ७ भागको १ भाग अंश छुट्याई चलनसमेत चलाई पाउँ भन्ने हरिशंकर साहको फिरादबाट उठान भएको प्रस्तुत मुद्दामा हामी वादी प्रतिवादीहरु २०३२ सालदेखि नै व्यवहारिक रुपमा घरसारमै अंशवण्डा भई अलग बसेको भएपनि पैतृक सम्पत्ति २-१०-० सोही बेला आमा सुरुज देवी र विपक्षी हरिशंकर सिंह समेतको हकभोगमा छ । सो बाहेक विपक्षी वादी र सबै प्रतिवादीहरुको हाल नाममा रहेका जग्गा जमिन घर वा सबै चल अचल आआफ्नै निजी आर्जनका सम्पत्ति हुन् भन्ने वादी बाहेकका प्राय एकै मिलान बेहोराको छुट्टाछुट्टै प्रतिउत्तर परेको प्रस्तुत मुद्दामा तायदाती फाँटवारीमा निजी भनी उल्लेख गरिए बमोजिमका जग्गाहरु निजी आर्जनको देखिएकोले बण्डा नलाग्ने उक्त जग्गा बाहेक वादी प्रतिवादीले फाँटवारीमा उल्लेख गरेको सम्पूर्ण सम्पत्तिमा वादीले दावी बमोजिम ७ खण्डको १ खण्ड अंश पाउने गरी शुरू सर्लाही जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।१।१९ मा फैसला भएको देखिन्छ । उक्त फैसला उपर परेको पुनरावेदनमा सुशिला सिंहले राजिनामाबाट खरिद गरेको जग्गामा सबै अंशियारको हक लाग्ने भनी फैसला गर्नु पर्नेमा निजी ठहर गरेको, सुशिला देवीले विजय प्रकाशबाट प्राप्त गरेको जग्गा मध्ये कि.नं. ६०३ को जग्गा अनिता देवीलाई बकसपत्र गरी दिएको उक्त जग्गा निजी ठहर गरेको मिलेको नदेखिँदा वादीको अंशहक लाग्ने र राजेश्वरले राजिनामाबाट खरिद

गरेको सम्पत्ति निजले सवितालाई बकसपत्र गरेको जग्गा निजी आर्जनको भन्न नमिल्ने हुँदा सोमा पनि बण्डा लगाउनु पर्नेमा निजी ठहर गरेको हदसम्म शुरू जिल्ला अदालतको फैसला मिलेको नदेखिँदा सो हदसम्म केही उल्टी हुनेगरी पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट भएको फैसलामा चित्त नबुझाई वादी प्रतिवादी दुवै पक्षको यस अदालतमा पुनरावेदन परेको देखिन आयो ।

३४. अब निर्णयतर्फ विचार गर्दा, स्व.फेकु सिंहको श्रीमती सुरज देवी सिंह र निज सुरज देवीको गर्भबाट जन्मेका ६ छोराहरूमा पहिलो रामचन्द्र सिंह, दोस्रो छोरा रामबालक सिंह, तेस्रो छोरा रामबाबु सिंह, चौथो छोरा रामेश्वर सिंह, पाँचौं छोरा विपक्षी राजेश्वरप्रसाद सिंह र कान्छो तथा छैठौं छोरा हरिशंकरप्रसाद सिंह समेत गरी जम्मा ७ जना मुल अंशियार रहेको देखिन्छ। मुल अंशियारमध्ये जेठो रामचन्द्र सिंह स्वर्गवास भइ निजतर्फ श्रीमती शावित्रीदेवी सिंह र निजको छोरा धर्मेन्द्रप्रसाद सिंह रहेको देखिन्छ। यी वादी प्रतिवादीहरू बीच नातामा कुनै विवाद रहेको देखिएन।

३५. पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले २०३२ सालदेखि नै पैत्रिक सम्पत्ती आमा सुरज देवी सिंह तथा वादी हरिशंकर प्रसाद सिंह जिम्मामा रहेकोले आफ्नो ज्ञान सिपबाट आर्जेको र बकसपत्रबाट प्राप्त जग्गा बण्डा लाग्दैन भन्ने मुख्य पुनरावेदन जिकिर रहेकोले त्यसतर्फ विचार गर्दा, मुलुकी ऐन, रजिष्ट्रेशनको १ नं. मा धर्मपुत्र, धर्मपुत्रीको लिखत अचल सम्पत्ति भएकाको मानु छुट्टिएको वा मानु जोरिएको लिखत र अरु गैह्र अचल सम्पत्तिको देहायमा लेखिए बमोजिमको लिखत गर्दा गराउँदा रजिष्ट्रेशन गराउनु पर्छ भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ। अंशबण्डाको महलको ३० नं. मा अंशबण्डा गर्दा साक्षी राखी कानून बमोजिम बण्डा छुट्याई बण्डापत्रको कागज खडा गरी लिने दिनेको र साक्षीको समेत सहिछाप गरी रजिष्ट्रेशन गर्नु पर्नेमा सो गरी राख्नुपर्छ । सो बमोजिम नभएको बण्डा सदर हुँदैन । तर यो ऐन प्रारम्भ हुँदा सम्ममा बण्डापत्र खडा गरी वा नगरी घरसारमा नरम गरम मिलाई अचल अंशबण्डा गरी छुट्टिई आफ्नो आफ्नो हिसाब भाग शान्ति बमोजिम लिई पाई दाखिल खारेज समेत गराई सकेको वा बण्डा बमोजिम आफ्नो आफ्नो भागको अचल छुट्टाछुट्टै भोग बिक्री व्यवहार गरेकोमा व्यवहार प्रमाणबाट बण्डा भइसकेको ठहरेमा पछि बण्डापत्र रजिष्ट्रेशन भएको छैन वा बण्डा घटीबढी असल कमसल भयो भन्न पाउँदैन । रजिष्ट्रेशन नभए पनि बण्डा भएको सदर हुन्छ। पाउने अंश भन्दा घटी अंश जिउनी लिएकोमा र अंश छोडपत्र गरेकोमा भने रजिष्ट्रेशन भएको हुनुपर्छ भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ।

३६. यसर्थ वादी प्रतिवादीहरू अलग बसेको लिखत, अंशबण्डा भएको लिखत, मानो छुट्टिएको लिखतसमेत मालपोत कार्यालयमा रजिष्ट्रेशन गराउनुपर्छ। अंश नभए पनि मानो छुट्टिई भित्र बसेका वा रजिष्ट्रेशन नगरी खती उपति आफनो आफनो गरी आफनो हिस्सासँग मात्र राखी खानु पिउनु गरेकोमा एकै ठाउँमा भएपनि मानो छुट्टिई भित्र भएको मान्नु पर्ने हुन्छ। त्यस्तो कमाएको धन लाएको ऋण आफनो आफनो हुन्छ। त्यस्तो मानो छुट्टिएको जिकिर लिनेले सो को प्रमाणबाट सिद्ध गर्नुपर्ने हुन्छ। प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूले २०३२ साल देखि नै आ-आफनो व्यवहार स्वतन्त्र रूपले गरेको भनी प्रतिवाद जिकिर लिएको भए तापनि सो को ठोस प्रमाण प्रतिवादीहरूले पेश गर्न सकेको पाइदैन। प्रस्तुत मुद्दामा २०३२ साल देखि नै भित्र भएको भन्ने वादी प्रतिवादीहरूले घरजग्गाहरू आआफनो नाममा ७ नं. फाँटवारी भरी दर्ता भोग गरेको वा घरसारमा छुट्टिई भिन्न भएको वा अन्य तथ्यगत कुनै प्रमाण समेत पेश दाखिला भएको नदेखिएको हुँदा यी वादी प्रतिवादीहरू सगोलमा रहेको मान्नु पर्ने हुँदा फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति मान्नु पर्ने देखिन आयो।

३७. प्रचलित कानून एवं सर्वोच्च अदालतबाट विभिन्न मुद्दामा प्रतिपादन भएका व्याख्यात्मक सिद्धान्त समेतबाट अंशलाई नैसर्गिक हकको रूपमा ग्रहण गरिएको पाइन्छ। नैसर्गिक हकाधिकारको रूपमा रहेको अंश के कस्तो सम्पत्तिमा लाग्ने वा नलाग्ने भन्ने तर्फ हेर्दा, प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) मा अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म एकाघरका अंशियारहरू मध्ये जुनसुकै अंशियारका नाममा रहेको सम्पत्ति सँगोलको सम्पत्ति हो भनी अदालतले अनुमान गर्न सक्ने भन्ने कानूनी व्यवस्थासमेत रहेको देखिन्छ। साथै मुलुकी ऐन, अंशबण्डाको महलको १८ नं. मा मानो नछुट्टिई सँग बसेका अंशियार छन् भने जुनसुकै अंशियारले सँगोलको सम्पत्तिबाट वा सँगोलको खेती, उद्योग, व्यापार व्यवसायबाट बढे बढाएको सँगोलको आर्जन र लेनदेन व्यवहारको महलको ८ नम्बर बमोजिम लगाएको ऋण सबै अंशियारलाई भाग लाग्छ। सो बाहेक कुनै अंशियारले आफनो ज्ञान वा शीप वा प्रयासबाट निजी आर्जन गरेको वा कसैबाट निजी तवरले दान वा बकस पाएको वा कसैको अपुताली परेको वा स्त्री अंश धनको महलको ५ नम्बर बमोजिम पाएकोमा त्यस्तो आर्जन वा पाएको सम्पत्ति सो आर्जन गर्ने वा पाउने अंशियारको निजी ठहरी आफू खुशी गर्न पाउँछ बण्डा गर्न कर लाग्दैन भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ। छोराछोरीको हकमा बाबु आमाको सम्पत्ति जुनसुकै बेहोराबाट प्राप्त गरे तापनि सगोलको सम्पत्ति मान्नु पर्ने व्याख्या अंशबण्डाको विधिशास्त्रको रूपमा क्रियाशिल रहेको पाइन्छ।

३८. मुलुकी ऐन, अंशवण्डाको महलको १८ नं. समेतको परिप्रेक्ष्यमा कस्ता सम्पत्ति सगोलिक र कस्ता सम्पत्ति निजी आर्जनको भई वण्डा नलाग्ने भन्ने तर्फ हेर्दा "पैत्रिक सम्पत्तिको योगदान रहेको भन्ने तथ्य कहिकतैबाट स्थापित हुन नसकेको सम्पत्तिमा कसैको निजी आर्जनबाट जोडेको सम्पत्तिलाई सगोलको सम्पत्ति मान्न नसकिने...कुनै सम्पत्ति निजी ज्ञान, शीप र प्रयासको परिणती हो भन्ने तथ्य स्थापित भएको अवस्थामा त्यस्तो ज्ञान, शीप र प्रयासको अवलम्बन हुने गरी व्यवहार गरिनु नहुने" भनी योगेन्द्र मान श्रेष्ठ समेत वि. रीता श्रेष्ठ भएको अंश चलन मुद्दामा (ने.का.प. २०६७, अंक १० नि.नं. ८४७५) मा व्याख्या भएको पाइन्छ। त्यस्तै जमकदित मिया वि. जियाउल हुसेन मिया समेत भएको अंश मुद्दामा (ने.का.प. २०६९, अंक ५ नि.नं. ८८३०) "अंशवण्डाको १८ नं. परिवार सदस्यको उद्गमशीलतालाई संरक्षण र प्रोत्साहन दिने कानून हो। सम्पत्तिको आर्जनको इतिहास, श्रोत र लगानीको प्रकृति विश्लेषण गरी न्यायिक निष्कर्षमा पुगिएन भने अंशवण्डाको १८ नं. को उद्देश्य र मर्म मर्म पुग्ने" भनी अंशवण्डाको महलको १८ नं. को आवश्यकता, औचित्यता र विशिष्टताको विवेचना गरिएको पाइन्छ। प्रस्तुत मुद्दामा पनि वादी प्रतिवादी बीच नातामा विवाद नरहेकोले एकापसका अंशियारा भएकोमा र अंशवण्डा भएको भन्ने एकिनन आधार प्रमाण नभएकोले वादी प्रतिवादीहरू सगोलमा नरहेको भन्न सकिने अवस्था रहेन। अतः प्रस्तुत मुद्दामा मुलतः विवादको सन्दर्भ वादी प्रतिवादीसँग रहेका सम्पत्ति मध्ये कुन सम्पत्ति एकासगोलका भई वण्डा लाग्ने र कुन सम्पत्ति निजी ज्ञान शीप प्रयासबाट प्राप्त भई वण्डा नलाग्ने भन्ने भएकोले सो सम्पत्ति तर्फ विवेचना हुनुपर्ने देखिन आयो।

३९. यसरी निजी आर्जनको सम्पत्ति हो होइन भन्ने सन्दर्भमा विवेचना गर्दा अंशियारहरूको पारिवारिक अवस्था, व्यवहार कारोवारको समयको अन्तराल, अंशियारहरू बीचका सम्पत्तिको आर्जनमा देखिएका सामूहिक लगानी वा प्रयत्नका स्थितिहरू समेतका प्रमाणको प्रचुरता (Preponderance of Evidence) को रोहलाई सारतः रूपमा ग्रहण गर्नुपर्ने हुन आउँछ। अब उपरोक्त अंशवण्डा सम्बन्धमा भएका प्रचलित कानून, सर्वोच्च अदालतका पटक पटकका व्याख्याबाट निर्देशित अंशवण्डाको विधिशास्त्र समेतका कोणबाट प्रस्तुत मुद्दामा वादी प्रतिवादीको सम्पत्तिको विवेचना गरी न्यायिक निष्कर्षमा पुगनु पर्ने देखिन आउँछ। यस सन्दर्भमा वादी प्रतिवादी बीच रहेको विवादका सम्पत्तिको अवस्था एवं प्राप्तिका आधारहरूलाई देहाय बमोजिम देखाउन सकिन्छ।

नाम	जग्गा रहेको स्थान	जग्गाको कि.नं.	क्षेत्रफल	प्राप्त माध्यम	पक्षको जिकिर	पुनरावेदन अदालतको फैसला
अनिता सिंह	पर्सा जिल्ला, नकटुवा (वी.) वडा नं.१	५६०	०-१-१२	र.नं.४७३ बाट मिति ०५४।४।१५ मा राजिनामाबाट खरिद	निजी आर्जनको जिकिर	निजी आर्जनको र वण्डा नलाग्ने भनी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको
अनिता सिंह	सर्लाही, मिर्जापुर, वडा नं.१	२२३	०-२-१७	र.नं. १५३२० मिति ०५९।३।१० को पारित राजिनामाबाट खरिद	निजी आर्जनको जिकिर	"
अनिता सिंह	पर्सा, बगही, वडा नं.५	४००	१-०-०	र.नं.११७४ मिति ०५५।६।९ को पारित हालैको दर्ता बकसपत्र	निजी आर्जनको जिकिर	"
अनिता सिंह	पर्सा, श्रीपुर (वी), वडा नं.४	३९२	०-०-१०	र.नं. २९९३ मिति ०५१।१०।९ को पारित हालैको बकसपत्र	निजी आर्जनको जिकिर	"
अनिता सिंह	सर्लाही, अर्नाहा	६०३	१-१०-०	र.नं.२१८९ मिति ०६३।९।१२ को हालैको बकसपत्रबाट सुशिलादेवी राजपूतबाट प्राप्त	निजी आर्जनको जिकिर	वण्डा लाग्ने गरी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको
सविता सिंह	रौतहट, गम्हरिया विर्ता, वडा नं.३	६५६ ६४९ ६६३ ६५०, ६५३, ६५९, ४४०	२-१०-० ०-१६-१० ०-१८-० ०-२-० ०-३-५ ०-२-० ०-९-०	आफ्नो बाबुबाट मिति ०४७।२।१५ मा शेषपछिको बकसपत्रबाट प्राप्त	निजी आर्जनको जिकिर	निजी आर्जनको भनी वण्डा नलाग्ने गरी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको

सविता सिंह	रौतहट, पुरेनवा, वडा नं.४	१९२७	०-०-१०	राम बालक साह कानूबाट मिति ०५१।३।९ मा हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त	निजी आर्जनको जिकिर	"
सविता सिंह	रौतहट, चन्द्रनिगाहपुर वडा नं.१	१३३३	०-२-०	राजेश्वर प्रसाद सिंहबाट मिति ०६५।४।१६ मा हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त	निजी आर्जनको जिकिर	वण्डा लाग्ने भनी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको
सविता सिंह	पर्सा, नगवार, वडा नं.३	५०४	०-०-११ ^{१/२}	मिति ०५५।६।३० मा मोतिलाल गुप्ताको नामबाट राजिनामा	निजी आर्जनको जिकिर	निजी आर्जनको वण्डा लाग्ने भनी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको
सुधा सिन्हा	पर्सा, नौतनी (बि), वडा नं.९	३३३	०-०-१६-१३	र.नं.४३१ बाट मिति ०४९।२।१२ मा पारित हालैको बकसपत्र	निजी आर्जनको जिकिर	"
सुधा सिन्हा	पर्सा, नौतनी (वी), वडा नं.९	३३५	०-१-३-३	र.नं.४३१ बाट मिति ०४९।२।१२ मा पारित हालैको बकसपत्र	निजी आर्जनको जिकिर	"
सुधा सिन्हा	पर्सा, श्रीपुर (वी), वडा नं.४	१२	०-०-११	र.नं.७५०बाट मिति ०५१।५।१५ मा हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त	निजी आर्जनको जिकिर	"
सुधा सिन्हा	बारा, नौतन, वडा नं.५	२४	०-२-०	र.नं.६२६७ बाट मिति ०५३।१।७ मा हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त	निजी आर्जनको जिकिर	"

सुधा सिन्हा	सप्तरी, मलेढ, वडा नं.१	४८७	०-२-०	र.नं.१३७२ बाट मिति ०४६।८।४ मा राजिनामाबाट पारित	निजी आर्जनको जिकिर	"
सुधा सिन्हा	पर्सा, मजडिहाप्रिया (वी), वडा नं.५	१२९	०-१-३	र.नं.१९८२ बाट मिति २०६१।७।३० मा राजिनामाबाट पारित	निजी आर्जनको जिकिर	"
सुधा सिन्हा	पर्सा, नकटुवा(वी), वडा नं.१	५७१	०-२-०	र.नं.४७४ बाट मिति ०५४।४।२८ मा राजिनामाबाट पारित	निजी आर्जनको जिकिर	"
सुधा सिन्हा	पर्सा, नौतन, वडा नं.८	३७०	०-१-०	र.नं.५०२६ बाट मिति ०५०।१।२७ मा हालैको दर्ता बकसपत्रबाट प्राप्त	निजी आर्जनको जिकिर	"
सुशिला देवी सिंह	अर्नाहा, वार्ड नं.७	२९८	०-१-३	नारायण महतोले मिति २०५०।५।१७ मा र.नं.६६९ बाट हालै देखिको बकसपत्र	निजी आर्जनको जिकिर	"
सुशिला देवी सिंह	अर्नाहा, वार्ड नं.५	२५५	०-१- ६३/४	हरिहर महतो कोइरीले र.नं.४६१बाट मिति ०५५।४।२६ मा हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त	निजी आर्जनको जिकिर	"
सुशिला देवी सिंह	जिल्ला सप्तरी, बलरा वार्ड नं.७ क	२४४	०-२-८	कल्यानी देवीले मिति ०५५।१।६ मा हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त	निजी आर्जनको जिकिर	"
सुशिला देवी सिंह	पर्सा,श्रीपुर विरांज, वार्ड नं.४	६६७ कि.का भई कायम ६८७	०-०-८	उषा शाहले मिति २०५६।४।२७ मा हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त	निजी आर्जनको जिकिर	"

सुशिला देवी सिंह	सप्तरी, अर्नाहा, वार्ड नं. ४	६०८	३-०-०	राजिनामाबाट प्राप्त कि.नं.३ को जग्गा कि.का हुँदै आएको	निजी आर्जनको जिकिर	वण्डा लाग्ने संगोलको भनी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको
रामबाबु सिंह	अर्नाहा, वार्ड नं. ९ क	७९	०-५-५		निजी आर्जनको जिकिर	"
रामबाबु सिंह	अर्नाहा, वार्ड नं. ८	२२०	०-९-७ ^{१/२}		"	"
रामबाबु सिंह	अर्नाहा, वार्ड नं. ७	३८६	०-३-१४		"	"
रामबाबु सिंह	बलरा, वार्ड नं. ७क	१९२	०-०-१५		"	"
रामबाबु सिंह	बलरा, वार्ड नं. ७क	१९४	०-१-१३		"	"
रामबाबु सिंह	रौतहट, सिर्सिया, ८	१३९	०-१-१८		"	"
रामचन्द्र सिंह		१५२ समेतको १४कित्ता			"	"
फेकु सिंह		४२ समेत १० कित्ता			संगोलको सम्पत्ति	"
हरिशंकर प्रसाद सिंह	अर्नाहा, वार्ड नं. ७	६७	०-५-०		संगोलको सम्पत्ति	"
हरिशंकर प्रसाद सिंह	अर्नाहा, वार्ड नं. ७	४००	०-५-१३		संगोलको सम्पत्ति	"
हरिशंकर प्रसाद सिंह	अर्नाहा, वार्ड नं. ७	५३८	०-०-१०		संगोलको सम्पत्ति	"
हरिशंकर प्रसाद सिंह	अर्नाहा, वार्ड नं. ७	१३१	०-१-१०		संगोलको सम्पत्ति	"
हरिशंकर प्रसाद सिंह	अर्नाहा, वार्ड नं. ७	५४३	०-०-४		संगोलको सम्पत्ति	वण्डा लाग्ने

सिंह						
------	--	--	--	--	--	--

४०. अब वादी प्रतिवादीसँग साथ रहेका उपरोक्त जग्गा जमिन घर सम्पत्ति समेतका सम्बन्धमा वण्डा लाग्ने सगोल र वण्डा नलाग्ने निजी आर्जनका भनी सर्लाही जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालत जनकपुरले गरेको न्यायिक व्याख्या, वादी प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर एवं सम्बद्ध प्रमाण तथा सर्वोच्च अदालतबाट भएका न्यायिक व्याख्या समेतको रोहबाट विवेचना गर्नुपर्ने देखिन आयो। तत् सम्बन्धमा हेर्दा, वादी प्रतिवादीको पारिवारिक अवस्था एवं पृष्ठभूमिको समेतलाई मनन गरी वादी प्रतिवादीहरूले आर्जन गरेको सम्पत्तिको विवेचना गर्नुपर्ने देखिन आउँछ। फेकु सिंह र सुरज देवीका ६ जना छोराहरू रहेको र फेकु सिंहको मृत्यु भइसकेको र निजका नाममा कि.नं. ४२ समेतका क्षेत्रफल २-१०-० विगाहा जग्गा पैत्रिक अवस्था देखि रहे भएको देखिन्छ। वादी बाहेक अन्य सबै प्रतिवादीहरूको भनाई २०३२ साल देखिनै छोराहरू धेरै भएका र घर व्यवहार चलाउन कठिन भई आ-आफ्नो श्रम शीप गरी निजी तवरले सम्पत्ति आर्जन गरी भोग चलन गरी आएको भन्ने रहेको देखिन्छ। निज प्रतिवादीहरूको भनाई बेहोरालाई वादीकी आमा सुरज देवीले समेत समर्थन हुने गरी प्रतिउत्तर जिकिर गरेको देखिन्छ। प्रतिवादीहरू सबै जना कोही शिक्षक पेशामा रहेको, कोही बैंकको कर्मचारी भएको समेतका विभिन्न पेशामा रहे भएको र सो पेशाबाट आय आर्जन गरेको देखिन्छ। त्यस्तै प्रकारले प्रतिवादीहरूका कोही पत्नीहरू पनि शिक्षिका रहेको अवस्था देखिन आउँछ। अंश नैसर्गिक हक भएको र त्यस्तो अंश पैत्रिक सम्पत्ति वा सोबाट बढे बढाएको सम्पत्ति वा सगोलका अंशियारहरूको सामुहिक लगानी प्रयत्न वा मेहनतको कमाईबाट आर्जित सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति भई वण्डा लाग्ने अवस्था हुन आउँछ। घर परिवारको सामान्य संरचनागत अवस्था पनि सगोलको सम्पत्ति हो वा होइन भन्ने खुट्याउन मद्दतगार हुन सक्ने अवस्था रहन आउँछ। अमुक सम्पत्ति आर्जनको अवस्था, आर्जन हुन सक्ने स्रोतको मूल्याङ्कन, परिवारका विभिन्न सदस्यका नाममा आर्जित हुन सक्ने सम्भावित आधार समेतका समग्र अवस्थाको विवेचना गरी प्रमाणको प्रचुरता (Preponderance of Evidence) समेतको रोहबाट तत् सम्पत्तिको अवस्थाको निक्क्याँल गर्नुपर्ने हुन आउँछ।

४१. अब प्रतिवादी सुधा सिंहको नाउमा कायम हुन आएको कि.नं. ३३३ समेतका ८ कित्ता जग्गाहरू वण्डा नहुने निजी आर्जनको सम्पत्ति भनी भएको फैसला उपर परेको पुनरावेदन जिकिरतर्फ हेर्दा, प्रतिवादी रामबालक सिंह २०३९ सालमा प्रा.वि.नि. पदमा नियुक्त भई मा.वि.नि. पदबाट २०६३ सालमा अवकाश पाएको र निजको श्रीमती सुधा सिंह समेत

२०४५ सालदेखि शिक्षक पदमा कार्यरत रहेको देखिन्छ। निज सुधा सिंहका नाममा रहेको कि.नं. ४८७ को ०-२-० जग्गा मिति २०४६।८।४ मा रु.२०,०००।— मा राजिनामा लिखतबाट, मिति २०५४।४।२८ मा कि.नं. ५७१ को ०-२-० जग्गा रु ४०,०००।— मा राजिनामा लिखतबाट र कि.नं. १२९ को ०-१-३ जग्गा रु ५,००,०००।—मा मिति २०६१।७।३० मा खरिद गरेको मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिन्छ। रामबालक सिंह २०३९ सालदेखि लगातार जागिरमा रहेको र सुधा सिन्हा पनि २०४५ सालदेखि शिक्षिका रही नियमित रुपमा तलवभत्ता बुझेको प्रमाण समेत पेश भई मिसिल सामेल गरेको देखिन्छ। यसरी राम बालक सिंह र निजको श्रीमती सुधा सिंहले आफ्नो ज्ञान शिपको प्रयासबाट रकम आर्जन गरेको भन्ने निजहरूको जिकिर रहेको र निजहरूले वैयक्तिक रुपमा आर्जित रकमबाट जग्गाहरू खरिद गर्न सक्ने हैसियत रहे भएको र सो सम्पत्ती आर्जनमा अन्य अंशियारको भूमिका नदेखिएको स्थितिमा निजहरूको स्वआर्जनको कथन समर्थित रहेको देखिन आउँछ।

४२. त्यस्तै सुधा सिंहका नाउमा कायम हुन आएको कि.नं. ३३३, २४, ३७०, ३३५ र १२ समेतका जग्गाहरू हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको देखिन्छ। उक्त जग्गाहरूको पारित लिखत बेहोरा हेर्दा निजले सर सहयोग गरी रिझबापत दाताले खुसीले आफ्नो हक पुग्ने सम्पत्ति निजलाई प्रदान गरेको भन्ने देखिन आउँछ। निजका नाममा बकसबाट प्राप्त सम्पत्ती आर्जनमा संगोलका अन्य अंशियारहरूको कुनै मेहनत शिप लगानी केही रहे भएको देखिँदैन। बकसपत्रबाट प्राप्त सम्पत्ति अन्यथा प्रमाणित भएमा बाहेक पाउनेको निजी ठहरी आफूखुसी गर्न पाउने भन्ने अंशबन्डाको महलको भावना र मर्म रहेको हुँदा बकस पाएको सम्पत्तिलाई निजी आर्जनको सम्पत्ति मान्नुपर्ने हुन्छ।

४३. प्रतिवादी सुशिलादेवी सिंहका नाउमा कायम रहेका कि.नं. २९८, २५५, २४४ र ६६७ का जग्गाहरू निजलाई क्रमशः नारायण महतो, हरिहर महतो, कल्याणी देवी, उषा शाह समेतका व्यक्तिहरूले हालैको बकसपत्र गरी दिएको देखिन्छ। हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त उक्त जग्गाहरू बण्डा नलाग्ने निजी आर्जनका जग्गा हुन भन्ने निजको प्रतिउत्तर जिकिर देखिन्छ। उक्त जग्गाहरूको लिखत हेर्दा पनि दातालाई रिझाए वापत प्राप्त गरेको देखिन्छ।

४४. निज सुशिला सिंहका नाममा कायम हुन आएको कि.नं.६०८ को ३-०-० जग्गा साविक कित्ता नं.३ बाट कित्ताकाट हुँदै आएको देखिन्छ। साविक कित्ता नं. ३ को ७-०-० जग्गा रु. १४,००,०००।—मा बिजयप्रकाश शर्माबाट मिति २०६३।९।१२ मा खरिद गरेको र उक्त जग्गा खरिद गर्नको लागि सर्लाही, मलंगवा- ६ को कि.नं.३३१, सर्लाही अर्नाहा- ४

को ६०५ र ६०४ को जग्गा बिक्रि गरेको र लक्ष्मी बैंकबाट घर बनाउने शिर्षकमा रु. ६,७४,०००।—ऋण लिएको रकममा निजी जग्गाको आम्दानी समेत थप गरी खरिद गरेको भनी सोको समर्थन योग्य प्रमाणको रूपमा जग्गाको राजिनामाको लिखत र बैंक ऋणको स्टेटमेन्ट समेत पेश गरेको देखिन्छ। साविकमा खरिद गरेको कि.नं. ३ को जग्गा नै अन्य व्यक्तिलाई बिक्रि गरेको र हालैको बकसपत्र दिएर बाँकि हुन आएको कि.नं. ६०८ को जग्गा हुँदा उक्त जग्गा आफ्नो ज्ञान शिपबाट आर्जन गरेको देखिएकोले सो जग्गा समेत बण्डा लाग्ने प्रकृतिको मात्र मिल्ने नदेखिएकोले तत् सम्बन्धमा पुनरावेदन अदालतले बण्डा लाग्ने गरी गरेको फैसला मिलेको देखिन आएको।

४५. प्रतिवादी सविता सिंहका नाउमा कायम रहेका कि.नं. ६५६,६४९,६६३,६५०,६५३,६५९, र कि.नं. ४४० समेतका जग्गाहरु निजलाई निजका बाबु सत्यानन्द सिंहबाट मिति २०४७।२।१६ मा शेषपछिको बकसपत्रबाट प्राप्त भएको देखिन्छ। शेषपछिको बकसपत्रबाट प्राप्त सम्पत्तिमा वादी पक्षबाटसमेत दावी रहेको देखिएन। त्यस्तै कि.नं. १९२७ को क्षेत्रफल ०-०-१० जग्गा राम बालक साह कानूबाट मिति २०५१।३।९ मा हालैको बकसपत्रबाट निजी तवरबाट प्राप्त गरेको देखिन आउँछ।

४६. कि.नं. १३३३ को क्षेत्रफल ०-२-० रामेश्वर प्रसाद सिंहबाट मिति २०६५।४।१६ मा सविता सिंहले हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको देखिन्छ। हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त जग्गाहरुको लिखत कैफियत हेर्दा दातालाई रिझाए वापत प्रदान गरेको देखिन्छ। उक्त जग्गाहरु सगोलको आर्जन वा मेहनत वा परिश्रम परी आर्जित भएको भन्ने केही देखिँदैन। कोही दाताले व्यक्तिगत रूपमा कसैले रिझाए वापत वा खुसी पारे वापत प्रदान गरेको सम्पत्ति निजी आर्जनको हुने भएकोले बण्डा गर्न कर नलाग्ने कानूनी व्यवस्था समेत रहे भएको देखिन आउँछ। तसर्थ, कि.नं.१३३३ लाई बण्डा लाग्ने सगोलको सम्पत्ती भनी पुनरावेदन अदालतले गरेको फैसला मनासिव मात्र मिल्ने देखिएन।

४७. कि.नं.५०४ को क्षेत्रफल ०-०-११^{१/२} को जग्गा मोतीलाल गुप्ताबाट र.नं.१४१८ मिति २०५५।६।३० मा राजिनामाबाट रु.१९०००।— मा सविता देवी सिंहले खरिद गरेको देखिन आउँछ, प्रतिवादी सविता देवी सिंहको श्रीमान् राजेश्वर सिंह नेपाल बैंक लिमिटेडमा सहायक पदमा कार्यरत रही विभिन्न मितिहरुमा विभिन्न प्रकारको कर्जा लिएको व्यहोरा नेपाल बैंक लि.को मिति २०६६।०९।८ को पत्रबाट देखिँदा निजले उक्त सम्पत्ति आर्जन गर्न सक्ने देखिन्छ। आफ्नो पतिको आर्जन तथा कर्जाबाट खरिद गरेको सम्पत्तिलाई निज

आर्जनको मात्रुपर्ने देखिन्छ। अत उक्त कित्ता जग्गाहरू निजी आर्जनको देखिँदा सो सम्पत्ति वण्डा गर्नु नपर्ने भनी पुनरावेदन अदालतको फैसला अन्यथा देखिन आएन।

४८. प्रतिवादी अनिता सिंहका नाउमा कायम हुन आएको कि.नं. ५६०, २२३, ४०० र ३९२ समेतका जग्गाहरू वण्डा हुनुपर्ने भन्ने पुनरावेदन जिकिरतर्फ हेर्दा, प्रतिवादी अनिता सिंहका पति रामेश्वर प्रसाद सिंहले २०३८ साल देखि मा.वि. शिक्षक पदमा र निजको श्रीमती अनिता सिंह समेत २०५० सालदेखि शिक्षक पदमा कार्यरत रहेको देखिन्छ। निज अनिता सिंहका नाममा रहेको कि.नं. ५६० को ०-१-१२ जग्गा रु ४०,०००।—मा मिति २०५४।०४।१५ मा राजिनामा लिखतबाट, कि.नं. २२३ को ०-२-१७ जग्गा मिति २०५९।३।१० मा राजिनामाबाट रु. ४५,०००।—मा विभिन्न मितिमा खरिद गरेको मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिन्छ। निजहरूले आफ्नो ज्ञान शिपको प्रयासबाट आर्जेको रकमबाट उक्त जग्गाहरू खरिद गरेको भनी प्रतिवाद जिकिर लिएको र मिसिल संलग्न कागजातबाट निजहरूले प्राप्त गरेको पारिश्रमिक समेतबाट उक्त जग्गा खरिद गर्न सक्ने नै देखिन्छ। अनिता सिंहका नाममा कायम रहेको कि.नं. ४००, ३९२ जग्गा अनिता सिंहले हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको देखिएको, उक्त जग्गा प्राप्त गर्नमा कसैको लगानी नरहेको, दातालाई रिझाए वापत निजी तवरले प्राप्त गरेको उक्त जग्गाहरू निजी आर्जनको भएको देखिँदा वण्डा नलाग्ने प्रकृतिको देखिन्छ।

४९. निजका नाममा रहेको कि.नं. ६०३ को जग्गा वण्डा लाग्ने गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला त्रुटीपूर्ण छ भन्ने निजको पुनरावेदन जिकिर तर्फ हेर्दा, कि.नं. ६०३ को जग्गा निज अनिता देवीले सुशिला देवी राजपूतबाट मिति २०६३।९।१२ मा हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको देखिन्छ। उक्त जग्गा साविक कि.नं.३ बाट कित्ता काट हुँदै हालको कि.नं ६०३ कायम हुन आएको देखिन्छ। साविक कि.नं.३ को ७-०-० जग्गा सुशिला देवीले रु. १४,००,०००।— मा आफ्नो निजी स्रोतबाट खरिद गरेको भन्ने वेहोरा माथि विवेचना भइसकेको छ। यसरी दाताको स्रोतमा नै निजी आर्जनको ठहरी आफुखुस गर्न पाउने जग्गा एकै अंशियार बिचको अर्को व्यक्तिलाई बकसपत्र गरेको मात्र आधारमा उक्त कि.नं. ६०३ को जग्गालाई संगोलको सम्पत्ति मान्न मिल्ने देखिएन।

५०. माथि प्रकरण प्रकरणमा विभिन्न अंशियारका नाममा बकसपत्रबाट प्राप्त जग्गाहरूका सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालत समेतले विभिन्न मुद्दाहरूमा अंशियारको कुनै सामुहिक मेहनत, प्रयास वा लगानी नभएको र कसै दाताले रिझाए वापत प्रदान गरेकोमा वण्डा गर्न कर नलाग्ने भनी व्याख्या गरेको पाइन्छ। यदि संगोलका परिवार सबैको श्रम, सीप र प्रयास

परेको छ भने त्यसमा कसैको पनि हक नमरोस् र यदि कुनै एक अंशीको मात्र निजी ज्ञान, शीप, श्रम र प्रयास परेको छ भने त्यसमा सहभागी नहुने अरु परिवारका सदस्यलाई भाग बण्डा नलागोस् भन्ने कुरामा ध्यान दिनुपर्ने समेत भनी यस अदालतबाट भएका फैसलाहरू जस्तै माथि विवेचित जमरुद्दिन मियाँ विरुद्ध हुसेन मियाँसमेत (ने.का.प.२०६९, अंक-५, नि.नं-८८३०) र योगेन्द्रमान श्रेष्ठ विरुद्ध रीता श्रेष्ठ(ने.का.प.२०६७, अंक-१०, नि.नं-८४७५) समेतका अंश चलन मुद्दामा प्रतिपादन गरेको सिद्धान्त प्रस्तुत मुद्दामा समेत आकर्षित भई प्रतिवादीहरूले आफ्नो ज्ञान शीप प्रयासबाट प्राप्त जग्गाहरू समेतका सम्पत्तिहरू निजी आर्जनको सम्पत्ति रहेको देखिई वण्डा गर्न कर नलाग्ने अवस्थाको देखिन आउँछ। अंशबण्डा नभई सँगोलमा रहेको सम्पत्तिबाट बढे बढाएको सम्पत्ती सँगोलको नै मात्रापूर्वक भएतापनि कुनै अंशियारले आफ्नो ज्ञान वा शीप वा प्रयासबाट निजी आर्जन गरेको वा कसैबाट निजी तवरले दान वा बकस पाएको वा कसैको अपुताली परेको वा स्त्री अंश धनको महलको ५ नम्बर बमोजिम पाएकोमा त्यस्तो आर्जन वा पाएको सम्पत्ति सो आर्जन गर्न वा पाउने अंशियारको निजी ठहरी आफू खुशी गर्न पाउँछ वण्डा गर्न कर लाग्दैन भन्ने कानुनी व्यवस्था समेतबाट दान बकसबाट पाएको सम्पत्ति र निजी आर्जनको सम्पत्ति वण्डा गर्न कर नलाग्ने अवस्थाको देखिन आयो। अतः माथि उल्लिखित जग्गाहरू समेत वण्डा लाग्नु पर्छ भन्ने पुनरावेदक वादी जिकिरसँग सहमत हुन सक्ने अवस्था रहन आएन।

५१. तसर्थ, वादी प्रतिवादीले फाँटवारीमा उल्लेख गरेको निजी आर्जनका सम्पत्ती वण्डा नलाग्ने र सगोलका सम्पत्तिमा वादी दावी बमोजिम ७ खण्डको १ खण्ड वादीले अंश पाउने र कि.नं. १३३३, ६०३ र ६०८ को जग्गा निजी आर्जनको ठहर गर्नुपर्नेमा सो नगरी वण्डा लाग्ने गरी पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०६९।३।३१ मा भएको फैसला मिलेको नदेखिंदा सो हदसम्म केही उल्टी भई कि.नं. १३३३, ६०८ र ६०३ को जग्गा समेत निजी आर्जनको भई वण्डा नलाग्ने ठहर्छ। प्रतिवादीका निजी आर्जन ठहर भएका जग्गा समेत वण्डा लगाई पाउँ भन्ने वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। अरुमा तपसील बमोजिम गर्नु।

तपसील

माथी ठहर खण्डमा लेखिए बमोजिम निजी ठहर्न्याउनु पर्ने सम्पत्ति समेत वण्डा लाग्ने गरी भएको हदसम्म पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला उल्टी हुने ठहर फैसला भएकोले शुरु सर्लाही जिल्ला अदालत र उच्च अदालत जनकपुरले निजी ठहर गरेको जग्गाहरूको अतिरिक्त प्रतिवादी शुसिला देवी सिंहको नाममा रहेको कि.नं. ६०८,

प्रतिवादी अनिता सिंहको नाममा रहेको कि.नं. कि.नं. ६०३ र प्रतिवादी सविता सिंहका नाममा हरेको कि.नं. १३३३ समेतका जग्गाहरु बाहेक गरी दुवै पक्षबाट पेश भएको तायदाती फाँटवारीमा उल्लेखित वण्डा लाग्ने सगोलको सम्पत्तिलाई ७ खण्ड गरी सो ७ खण्डको १ खण्ड सम्पत्ति वण्डा छुट्याई पाउँ भनी वादी प्रतिवादीहरु ऐनका म्यादभिन्न दरखास्त दिन आए नियमले लाग्ने दस्तुर लिई वण्डा छुट्याई दिनु भनी सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतमा लेखि पठाउनु.....१

माथी ठहर खण्डमा लेखिए बमोजिम पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला केही उल्टी हुने ठहरी फैसला भएकोले कोर्ट फि धरौटी बापत राजेश्वर प्रसाद सिंह र सविता देवी सिंहले यस अदालतमा मिति २०७०।०२।२० मा र.नं. १९३७ मार्फत रु. ५००४.०९।— राखेको रकम फिर्ता पाउँ भनी दरखास्त दिन आए कुनै दस्तुर नलिइ फिर्ता दिनु भनी यस अदालतको लेखा शाखामा लेखी पठाउनु.....२

माथी ठहर खण्डमा लेखिए बमोजिम पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला केही उल्टी हुने ठहरी फैसला भएकोले कोर्ट फि धरौटी बापत पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा सुशिला देवी सिंहले मिति २०६७।८।१५ मा र.नं. ७१ मार्फत राखेको रु. ४,५८७।— र अनिता देवीले मिति २०७०।४।२९ मा र.नं.२६ मार्फत राखेको रु.१,५५५.७५ रकम फिर्ता पाउँ भनी दरखास्त दिन आए फिर्ता दिनु भनी पुनरावेदन अदालत जनकपुरको लेखा शाखामा लेखी पठाउनु ३

नक्कल माग्ने सरोकारवालाबाट लाग्ने दस्तुर लिइ नक्कल दिनु.....४

फैसलाको मुद्दा दर्ता दायरीको लगत कट्टा गर्नु र विद्युतीय प्रति अपलोड गरी मिसिल अभिलेख शाखामा पठाई दिनु.....५

न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु।

का.मु.प्रधान न्यायाधीश

इजलास अधिकृत: श्रद्धा विष्ट

कम्प्युटर अपरेटर: चन्दनकुमार मण्डल

इति संवत् २०७९ असोज ३० गते रोज १ शुभम् ..... ।